

● До 150-річчя “Просвіти”

Анатолій КАРП'ЮК,
поет і краєзнавець, м. Костопіль Рівненської області

У надніпрянській Україні, що перебувала під гнітом царської Росії, “Просвіта” виникла значно пізніше, після революційних подій 1905 р. На створення культурно-освітніх товариств дозвіл було одержано 1906 року в містах Київ, Чернігів, Суми, Полтава, Житомир, Могилів-Подільський, Одеса, Харків та ін.

З іменами Лесі Українки, Бориса Грінченка, Любові Яновської пов'язане заснування “Просвіти” у Києві (1906 р.). З цього погляду характерним є лист української поетеси від 8 жовтня 1906 р. до письменниці Ольги Кобилянської, з котрою вона підтримувала ширі дружні стосунки упродовж тривалого часу: “У Києві тепер єдиний ясний пункт на темному тлі українського життя — то наша недавно відкрита “Просвіта”. Се ж перше легальне українське товариство у Києві, відколи він став “губернським городом Російської імперії”, а то досі можна було тільки “кієвські общества” відкривати, борони Боже, не українське”.

Леся Українка повідомляла, що їхня “Просвіта” планує видавати не тільки книжки для народу, а й “хоче мати свою бібліотеку, книгарню, музей та всяку всячину”...

Значну увагу поетеса приділяла видавничій і бібліотечній справі, в якій мала бути “відповідальною особою”. Разом зі своєю сестрою Ольгою Косач-Кривнюк вона взялася за організацію читальні, збирала фонди (на кінець 1906 р. нараховувалось близько 2-х тисяч томів), розробила план виступів із лекціями, написала проект програми Товариства українських письменників. Їй хотілося, аби “воно було не гірше, ніж у людей”. До просвітнянської роботи Леся Українка прагнула залучити широке коло українських письменників, талановитих акторів, учених, відомих театральних діячів. У цей період вона якраз і пише ряд історико-патріотичних творів з метою пропаганди передових ідей. У згаданому вище листі поетеса висловила прохання: “Може би і хтось пожертвував би нам хоч по одному примірнику своїх творів? Комусь би “Просвіта” наша була дуже вдячна за те...”

Леся Українка від імені бібліографічної комісії в 1906 році зверталася до відомого вченого-полігота і письменника Агатангела Кримського, знаючи його прихильність до “Просвіти”, — подарувати свої твори та видання інших авторів: “Наша мета — зробити нашу бібліотеку настільки багатую і розмаїтою, щоб українець, пробуваючи в Києві, не потребував ходити по чужих бібліотеках, а міг би знайти загоду в своїх літературних потребах у рідній інституції”.

На її прохання Агатангел Кримський охоче відгукнувся. Про це свідчить його лист до Бориса Грінченка від 5 грудня 1906 року: “Для “Просвіти” маю дати чимало книжок зі своєї бібліотеки. Може, хтось їхатиме з Москви, то й забере. А ні, то й сам привезу або перешлю залізницею”.

Упродовж 1906-1910 рр. очолювали київську “Просвіту” талановиті письменники-патріоти Любов Яновська та Борис Грінченко, які разом зі своїми од-

«Єдиний ясний пункт на темному тлі» Леся Українка — просвітнянка

Хвиля революційних подій 1848 року прокотилася по Західній Європі. Широкі верстви населення пробудилися з глибокого сну. Саме відтоді бере початок просвітництво в Галичині — у тій частині України, яка входила до складу Австро-Угорської імперії. Офіційно ж як культурологічна громадська організація “Просвіта” була зареєстрована в 1868 р. у Львові. Біля її витоків стояли передові діячі української культури, котрі ставили перед собою мету не тільки поширювати освіту серед народних мас, а й пробуджувати національну свідомість.

Леся Українка. Худ. В. Чебанік. Гравюра. 1966

нудумцями М. Старицьким, Л. Старицькою-Черняхівською, С. Васильченком, Олександром Олесем, М. Вороним, В. Винниченком, М. Лисенком та іншими діячами української культури пропагували національно-визвольні ідеї. В “Автобіографії” Б. Грінченко відзначив: “А в рр. 1906—1909 мені знову пощастило стояти коло цієї справи... у київській “Просвіті”.

Щонайактивнішу допомогу керівникам київської культурно-освітньої організації подавала Леся Українка. Вона прагнула залучити до просвітнянської роботи і тих українців, котрі жили за кордоном — у Галичині. Про це свідчить її лист від 29 січня 1907 року до фольклориста і етнографа Володимира Гнатюка: “26 травня 1906 р. від адміністрації стверджено статут товариства “Просвіта” у Києві, яке має допомагати розвитку української культури

і, першим чином, просвіті українського народу його рідною мовою... Товариство просить дарувати книги до бібліотеки, яка буде відчинена до публічного вжитку і міститиме в собі всіма мовами та з усіх одділів літератури наукової і красної... В ідеалі це має бути національна бібліотека”.

На прохання Модеста Левицького, письменника і композитора, Леся Українка мала “взяти на себе... просвітнянську бібліотеку”. І хоч вона “в тюрмі не сиділа, під судом і слідством не була”, проте місцева адміністрація не дала своєї згоди на призначення її бібліотекарем при київській “Просвіті”. Пропагандистська діяльність Лесі Українки, як і Л. Яновської, Б. Грінченка та

ін. була швидко “помічена” царською жандармерією. В січні 1907 р. почалися арешти громадських та культурних діячів: було заарештовано Б. Грінченка, Лесю Українку, М. Лисенка та ряд інших активістів “Просвіти”. В помешканні Косачів зробили обшук.

Українським просвітнянам доводилося працювати в надзвичайно важких умовах. Вони часто зазнавали від місцевої влади жорстоких репресій: переслідувань, заборон і навіть арештів. Бо діяльність їхня нерідко виходила за культурологічні рамки — просвітняни ставили ширші завдання — революційно-демократичні.

М. Коцюбинський у листі до А. Чайковського 3 березня 1907 року скаржився на “милий уряд”: “Отож уявіть собі, попросту не дають жити “Просвіті”. Хочемо скликати збори — заборона; хочемо зробити національну виставу — забороняють. Навіть концерт Лисенка на користь “Просвіти” заборонили. Їдши, гризешся, пояснюєш — нічого не допомагає. Кажуть — існують собі на папері, а жити не дамо. Жалітися нікому...”

Мене все те турбує і дуже впливає на здоров'я... Як бачите, наша конституція гірша, ніж навіть Ваша “свинська” (таку влучну характеристику дав Ів. Франко конституції Австро-Угорщини в одному з сатиричних оповідань. — Прим. А. К.).

Отже, біля джерел такого українського феномена, як “Просвіта”, стояли найвидатніші постаті красного письменства — Леся Українка, М. Коцюбинський, Б. Грінченко, І. Франко, Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький та ін.

Навесні 1907 р. Леся Українка через стан здоров'я змушена була покинути Київ: виїхала у Крим, а пізніше — до Грузії за чоловіком Климентом Квіткою, котрий отримав працю в Сурамі.

Людмила Старицька, дочка відомого письменника, у своїх спогадах згадувала, що Леся Українка з великим ентузіазмом працювала в “Просвіті” — в культурно-громадській організації, яка пропагувала

*Я честь віддам титану Прометею,
що не творив своїх людей*

*рабами,
що просвітив не словом, а вогнем,
боровся не в покорі, а завзято...*

Леся Українка

ідеї національного відродження українців у похмуру добу царського самодержавства на початку ХХ ст. Спадають на думку полум'яні рядки Великої Поетеси:

*Вставай, хто живий,
в кого думка повстала!
Година для праці настала!
Не бійся досвітньої мли, —
Досвітній огонь запали,
Коли ще зоря не заграла.*

Безсмертя Лесі Українки — в її подвижницькій діяльності і як поетеси, і як громадської діячки.

Ірина ФАРІОН,
доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Національного університету “Львівська політехніка”

...а хто каже, що любить народ,
а рич його ненавидить, той бреше...
М. Костомаров

Старе “не было, нет и быть не может”
було тільки сформульоване Валусєвим,
а народилось воно серед самих українців,
було підготовлене їх власними руками,
їх власною зневажністю до самих себе,
їх власним моральним розкладом
і моральною нікчемністю часів першої Руїни.
В. Липинський

Валусєвський циркуляр від 18 липня 1863 року загальновідомий своєю забороною української мови в тодішній Російській імперії, проте чи оцінена та осмислена роль видатного українського історика та громадсько-політичного діяча **Миколи Костомарова** в появі цього зловісного документа, точніше відомого акта? Історичне тло розгортання тієї події та основних позитивних і негативних персон, що перебували в її осерді, — це неабияка характеристика мовно-національної свідомості того часу й водночас оголений показ причини теперішніх регресивних тенденцій у мовно-політичному становищі держави під колоніальним гаслом “Єдина країна — єдина страна”. Всі теперішні мовні обставини сповна можна пояснити через наше минуле, що і є основним постулатом діахронної (історичної) соціолінгвістики. Власне, крізь призму **антагонізму обставин та антагонізму персон** проаналізуємо начебто загальновідомий суспільно-політичний, передусім освітньо-соціолінгвальний, розвиток у другій половині XIX століття.

Антагонізм обставин. Скасування кріпацтва 1861 року в Російській імперії вивело на гарячий порядок денний питання взаємин держави з її основним станом — селянством, яке в контексті тодішньої політики ліберальних реформ “слід було піднести до становища інших соціальних груп” [11, с. XIX]. Основним інструментом так званої соціалізації селянства стала освіта і мова подання знань. Українські інтелектуальні середовища відразу ж відгукнулися на розв’язання цієї проблеми і безсумнівно центром цього процесу став кирило-методієвець, політичний в’язень режиму Миколи I, автор першого політичного українськомовного етнонацієцентричного документа “Закон Божий. Книга буття українського народу” Микола Костомаров: “89. Але скоро побачила Україна, що попалась у неволю, бо вона по своїй простоті не пізнала, що там був цар московський, а цар московський усе рівно було, що ідол і мучитель. [...] 109. Україна буде неподлеглою Річчю Посполитою в союзі слов’янським” (1847 р.) [5, с. 27, 30].

З ініціативи Миколи Костомарова, саме коли він відбув свій восьмилітній термін ув’язнення й заслання (березень 1847—грудень 1855), наприкінці 50—поч. 60-х років у Петербурзі з метою розвитку національної освіти та пробудження національної свідомості виникає культурно-освітнє товариство “Громада” та журнал “Основа” (1861—1862 рр.). І товариство, і журнал стають рупорами національних ідей у розвитковій мовній та історичній свідомості. Саме в журналі “Основа” М. Костомаров опублікував свою знамениту статтю “Дві руські народності” (1861) про по-

Костомаров у битві з Валусєвим: мова чи язик?

З нагоди 200-ліття Миколи Костомарова

казово відмінні психотипи трьох народів-сусідів: українців, поляків, московитів (зокрема про те, як наша *чернь* системно знищує своїх *кармазинників*, тому й не має *свого* проводу); про запліднення українцями-русинами в половині XII століття тубільних етносів Ростово-Суздальсько-Муромсько-Рязанської землі й виникнення згодом так званої Московії; про украдені в українців політонім *Русь* у грецькому варіанті *Росія*, про українців-відступників та про дуже неприємну, але правдиву характеристику українців: “У південноруській природі не було нічого насильницького, нівельюючого, не було холодного розрахунку, твердості на шляху до призначеної мети” [6, с. 25].

Проте основні битви Костомаровського фронту були такі *мовні*, що започатковано його статтею “Мысли южноруса” (“Основа”, 1862). У цій статті він уперше визначив програмні завдання початкової освіти народу рідною мовою та невіддільний зв’язок між мовою освіти та самим існуванням окремого народу: “В сфері всенародного слова ми не можем быть полезны народу ничем другим, как употребив это слово орудием общечеловеческого образования. Народ должен учиться, народ хочет учиться; если мы не дадим ему средств и способов учиться на своем языке — он станет учиться на чужом, и наша народность погибнет с образованием народа” [цит. за 11, с. XX]. Наголосимо, що в Російській імперії можливість функціонування національних мов була обмежена лише початковою освітою, а відтак і виданням книжок для цього сегменту як переходом до російськомовної середньої та вищої освіти. Проте саме на цьому етапі початкової освіти винятково українці наштотувалися на стіну заборон, що мали політичний характер.

У Києві 11 жовтня 1859 року відкрито першу недільну українську школу, а в 1860 році їх по всій Україні було 68 [7, с. 47], проте вже за три роки, 12 червня 1862 року, міністр внутрішніх справ П. Валусєв видає циркуляр київському губернаторові П. Гессе про потребу закрити недільні школи й читальні на тій підставі, “что под благовидным предлогом распространения в народе грамотности, люди злоумышленные покушались в некоторых воскресных школах развивать вредные учения, возмутительные идеи, превратные понятия о правде собственности и безверие” [10, с. 52]. Хоч зрозуміло, що причина, яку побачимо далі, була одна: *українська мова освіти — це визначальна форма сепаратизму*.

У цьому контексті запропонована М. Костомаровим (наприкінці березня 1863 року в Петербурзі) ідея збирати кошти на видання науково-популярної та навчальної літератури українською мовою була сміливою відповіддю російській владі всупереч усьому розбудовувати українськомовний освітньо-науковий світ. Як бачимо з нещодавно опублікованих документів, мова навчальної літератури дуже хвилювала сановників Російської імперії: зокрема, в документі за 13 грудня 1861 року (№ 20) йдеться про небезпеку поширення українськомовних книг, виданих у Петербурзі в друкарні П. Куліша, а в донесенні начальника Луцької повітової поліції від 6 лютого 1862 року до генерал-губернатора І. Васильчикова (№ 21) йдеться про навчання селянських дітей студентами Київського університету Г. і С. Средзинськими за українськими букварями і підручниками (зокрема “Грамотка” П. Куліша, “Псалми Давидові” Т. Шевченка та ін.) з показовою характеристикою: “Крестьянам, сколько

замечено, нравится обучение по тем книгам”. Як висновок із цього донесення: “Школу закрыть” [10, с. 28—29].

На цьому тлі місцевих заборон показовими є петиції Д. Пильчикова, В. Лободи, О. Кониського, а також викладачів київських шкіл у березні 1863 року до Петербурзького комітету грамотності з обґрунтуванням потреби викладати українською мовою в народних школах Наддніпрянщини з огляду на такі важливі чинники: 1) викладати чужою мовою — це деморалізувати народ та творити суміш мов як “уродливый говор”; 2) абсолютна незрозумілість російської мови для українців передусім з огляду на синтаксис й лексику; 3) сприяти подальшій колонізації краю. Крім того, петиції просили про занесення до списку рекомендованих для навчання книг “на южнорусском языке” [10, с. 37]. Наслідком цих петицій стало взагалі закриття “Громади” в Києві з промовистою причиною: поширення ліберальних ідей способом “издавать народные малороссийские книги, на печатание которых, будто бы, разрешено уже собирать деньги” [10, с. 37].

Уся ця протиборча діяльність між колонізованими та колонізатором вивершилася в анонімному листі від “благонамеренных малороссов” до начальника Третього відділу власної й. і. в. канцелярії В. Долгорукова про можливі наслідки та шкоду, яку може завдати державі переклад Біблії українською мовою “сепаратистами-хохломанами” (№ 36). Себто до протиборства між окупантом та окупованими долучилися колаборанти — “благонамеренные малороссы”. Їхній донос формалізував основну небезпеку, яку несе українське слово — це *національний сепаратизм*: “Начав обособлением языка, она метит на отделение Малой России от Великой и федерацию с Польшей” [10, с. 59]. І хоч як це зумисно чи наївно заперечували тодішні громадівці, зокрема М. Костомаров, історія неспростовно довела (зокрема в нашому випадкові) причиново-наслідковий зв’язок між мовою та державою-нацією: окрема мова — це окрема держава. Тому “благонамеренные малороссы” у своєму доносі акцентували на основних складниках цього правильно відчутого Росією сепаратизму (“из праха Шевченко выродилась целая шайка самых рьяных сепаратистов и ненавистников России”, с. 58) і природного страху перед ним перевертнів як оскарженням власної зради і спідлення. Звідси логічні й умотивовані вимоги: а) народні українськомовні школи заборонити, зокрема “возмутительные “Грамотки” и учебники”, власне те, про що найбільше дбав та вболівав М. Костомаров; б) допуск до друку Біблії українською мовою призведе до “распадения и опасного раскола” імперського “отечества” [10, с. 59]. Як відомо, М. Костомаров сам переклав Новий Заповіт українською мовою і передав його до російського святого Синоду на цензуру, але доля цього безцінного рукопису досі не відома... [4, с. 37—51; 8, с. 137; 9, с. 133]. Крім показової аморальності зі стурбованими “благонамеренными малороссами”, в цій ситуації зазіяний і матеріальний чинник, зокрема, спілку московських шовіністів та малоросів-відступників у знищенні української мови підтримало місцеве духовництво, що побачило в розвитковій світській освіті потужного конкурента [4,

с. 41; 10, с. 68]. Як припускають, зазначений анонімний лист написаний “кимось із церковної ієрархії” [3, с. 11—12].

Характерним для передумов Валусєвського циркуляра і прямого стосунку до його появи М. Костомарова має лист із Ніжина І. Кулжинського від 27 березня 1863 року до київського, подільського і волинського генерал-губернатора М. Анненкова, в якому цей персонаж застерігає російську владу від небезпеки Костомаровської ініціативи збирати пожертви “для издания элементарных книг на малороссийском наречии для народных училищ” (про це було повідомлено у 3-у числі “Київського телеграфу” — органу громадівців у 1859—1876 рр.): “Неужели не можно никак удержатъ беспокойного Костомарова от его сепаративных затей, которыми он, кажется, как будто старается отомстить правительству за свою 10-летнюю ссылку” [10, с. 62]. Водночас цей адресат зауважує ще на двох проявах сепаратизму: народних школах із “местным наречием” і перекладі Євангелія на “малороссийское наречие”: “...тот патриот, который не допустил бы Слово Божие до профанации на карикатурном, ополяченном малороссийском жаргоне, тот был бы достоин памятника!” [10, с. 62].

Антагонізм персон. Проте основним опонентом-ворогом Костомарова виступив московський публіцист і літературний критик, якого тепер слушно вважають засновником так званої московської політичної журналістики, М. Катков. У газеті “Московские ведомости” за 21 червня 1863 року він виступив із матеріалом про шкідливість українофільства, неприпустимість формування літературної української мови та засудження М. Костомарова за його ідею збору коштів з метою видавати книжки для народної освіти, поетик “Украина не может иметь особого политического существования” [10, с. 66—71]. Він слушно зауважує, що “года два или три тому назад, вдруг почему-то разыгралось украинофильство”, а відтак мимоволі вказує на важливий для нас факт співучасті місцевого духовництва в агресивному супротиві відкриття українських недільних шкіл: “По украинским селам начали появляться, в бараньих шапках, усердные распространители малороссийской грамотности, и начали заводят малороссийские школы в противность усилиям местного духовенства, которое вместе с крестьянами не знало как отбиться от этих непрошенных просветителей. Пошли появляться книжки на новосочиненном малороссийском языке. Наконец, одним профессором, составившим себе литературную известность, торжественно открыта национальная подписка для сбора денег на издание малороссийских книг и книжек” [10, с. 67—68].

Саме це останнє найбільше насторожило слугу імперії: коли українець збирає гроші на навчальну книжку, то це надто загрозило для Росії... Ця думка стає провідною в матеріалі М. Каткова: він наполегливо закликає духовництво тлумачити народів, “что правительство никак не может заводить школы для развития местного наречия в ущерб государственному языку; не может употреблять народные деньги на такое дело, которое явно клонится к ослаблению и расторжению народного единства” [10, с. 70].

Відтак М. Катков, непрямо покликаючи на відому статтю М. Костомарова “Дві руські народності”, вибухає гнівом на саму Костомарівську констатацію існування двох окремих народів: “Если русская земля должна быть одна и русский народ должен быть один, то не может быть двух русских народностей, двух русских языков: это очевиднее чем дважды два четыре” [10, с. 71]. Його пасквіль закінчується відвертим оскарженням і приниженням М. Костомарова за його блискучу ідею збору коштів, які, на думку М. Каткова, краще “сжечь” або передати на розвиток жаргону у Франції чи Англії та ін. Отже, М. Костомаров, як бачимо, влучив в ахіллесову п’яту московського самодержавства: спроможність українців фінансово зарадити просвіті свого народу. На щедру зібрані кошти (4 тисячі карбованців), було видано “Щотницю” О. Кониського, “Оповідання зі Св. Письма” С. Опатовича, а решта коштів, з огляду на його духовний заповіт, передано імператорській академії наук “для використання його на видання словника малоруського нареччя”, яким згодом, по смерті Костомарова, став словник за редакцією Бориса Грінченка. Крім того, з належного йому капіталу — 11 тисяч карбованців, Костомаров заповів на заснування сільського училища для селянських дітей у рідній слободі Юрасівці Воронезької губернії Острогозького повіту... [1, с. 119—122; 9, с. 177—178].

Звісно, М. Костомаров, намагався публічно відповісти М. Каткову, проте його статтю-відповідь “Права ли наши обвинители?”, що мала бути опублікована в газеті “Голос” (1863 р.), ми змогли прочитати аж за 127 років завдяки зусиллям дослідника Ю. Пінчука [8, с. 137—146]. Тоді статтю заборонив цензурний комітет: “Статья эта Комитетом к печати не дозволена” [цит. за 8, с. 139].

Цей безцінний матеріал цікавий для нас передусім у контексті спричиненого Костомаровим Валуєвського циркуляру. Історик наголошує на потребі народу здобувати освіту “своим природным наречием” [цит. за 8, с. 144] і передусім тому, що абсолютно неможливо, з огляду на людську природу, “чтоб народ сознательно, без содействия насильственных обстоятельств, возненавидел свое собственное слово?” [цит. за 8, с. 141]. Він зауважує на надважливому історико-генетичному та ірраціональному (чи кордоцентричному) підході до трактування мови, які сьогодні маємо максимально активізувати задля власної мовно-національної самодостатності: “Каждый малорос знает, что она была речь отцов, дедов, прадедов его, что она его святое достояние; и этого довольно. Неужели вы не понимаете, что любовь к родному слову, как и к народности, дело сердца, а не сухих умозаключений, как и всякая любовь? Вам не нравится малорусское наречие, на здоровье вам. А нам оно нравится. Что же с этим делать? Предоставьте нам говорить на этом “гадком грубом жаргоне”, не мешайте нам любить его..., а вы себе оставайте с мнением о его “ничтожестве и испорченности” [цит. за 8, с. 144]. Водночас історик, мабуть-таки, позірно, з огляду на непоборні тоді історичні обставини, заперечує політичний характер українськомовного питання, за яким начебто не криється “сепаратизм” і “разложение России” [цит. за 8, с. 145]. Звісно, історія засвідчила абсолютну вмотивованість тривоги М. Каткова, а не вимушених виправдань Костомарова: окрема мова, зокрема у стосунках між окупованим та

окупантом, — це і прелюдія, і гарант окремої нації та держави.

Натомість про збір коштів “в пользу издания книг научного содержания на южнорусском языке” М. Костомаров висловився безапеляційно і прямо. Найбільше їх надійшло з Харківської та Чернігівської губерній, відтак із Потавщини, Новоросії (Південна Україна) та навіть Кавказу. Значно менше коштів отримано з Київщини та Поділля і жодної копійки з Волині — і тому, що саме в останніх трьох губерніях поміщики — поляки [цит. за 8, с. 146]. Таким способом, через економічний чинник, М. Костомаров переконливо підтвердив визначальність історико-генетичного та ірраціонального принципу в утвердженні “природної”, рідної мови.

А поміж тим навчальна та науково-популярна література нестримно надходила до цензурних комітетів, що у відношенні міністра внутрішніх справ П. Валуєва до міністра народної освіти О. Головіна було названо “систематическим наплывом изданий на малороссийском наречии” [10, с. 79]. Серед цього “напливу” до Київського цензурного комітету був і рукопис “Притчи Господа нашего Иисуса Христа на украинский мови розказани”, призначений саме для навчання “в училищах”. На цьому, як на особливій небезпеці “обособления малороссийской народности” [10, с. 73], наголошує в поданні до П. Валуєва голова Київського цензурного комітету О. Новицький, що, до речі, вперше, дещо перекладувши М. Каткова, вживає несусвітній і згодом поширений ляп “никакого малороссийского языка не было, нет и быть не может” [10, с. 72]. Саме це подання голови цензурного комітету в Києві спонукало П. Валуєва до доповідної записки цареві Олександрові II “О книгах, издаваемых для народа на малороссийском наречии” з пропозицією дозволити друк творів лише красного письменства та призупинити видання навчальної та релігійної літератури українською мовою [10, с. 73—76]. У записці цареві П. Валуєв виокремлює М. Костомарова як організатора пожег “для издания дешевых книг на южнорусском наречии”, багато з яких вже надійшло до цензурного комітету, і цитує сумнівне “никакого малороссийского языка не было, нет и быть не может” із покликанням на авторство самих малоросів [10, с. 74]. Відтак 18 липня 1863 року міністр внутрішніх справ П. Валуєв дав секретне розпорядження Київському цензурному комітету про заборону друкувати українською мовою книжки релігійного змісту, підручники та видання для початкового читання [10, с. 79]. Наголосимо, що це секретне розпорядження так і не набуло статусу закону і лише засвідчило свавільність російського чиновника по всій ієрархії російської самодержавної влади.

Мине п’ять днів від таємного розпорядження, як М. Костомаров звернувся до міністра з проханням зняти заборону з його публічної відповіді М. Каткова в газеті “Голос”, і додає, що цензор Лебедєв відмовив йому надрукувати пропонувані два рукописи на підставі написання їх українською мовою... М. Костомаров дотепно поіронізував із цієї заборони: “Из этого можно заключить, что правительство оказывает доверие к тем, которые думают, будто бы издание книг научного содержания на южнорусском языке состоит в солидарности с идеєю сепаратизма и стремлениями оторвать Южную Русь от Русского государства” [10, с. 84]. П. Валуєв розпорядився про зустріч із М. Костомаровим, про яку згодом написав у своєму щоденнику від 28 липня: “...Костомаров сильно озадаченный приостановлением популярных изданий на хохольском наречии. Мягко, но прямо и категорически объявил ему, что принятая мною мера останется в силе” [10, с. 86].

Чи думав тоді Костомаров, що це розпорядження (відомчий акт) П. Валуєва всього лиш прелюдія до Указу Олександра II від 18 (30) травня в Емсі про заборону ввозу до Росії українськомовних видань, друкування оригінальних творів та перекладів, текстів до нот, постанов україн-

ських п’ес...? Але це вже інший епізод у війні з нашою Мовою, на полі битви за яку Костомаров “вигорів як олива в світильнику”, зменшивши “цю ударну площину, щоб легше її обстояти” [2, с. 10]. Попри те, маємо засвоїти та осмислити щонайменше шість віхових сходинок у народженні Валуєвського циркуляра, на більшості з яких печать боротьби Костомарова за нашу мову: лист анонімів (4 березня 1863 р.), лист-донос І. Кулжинського до генерал-губернатора М. Анненкова (27 березня 1863), стаття М. Каткова в “Московских ведомостях” (21 червня 1863 р.), подання-доноси голови Київського цензурного комітету О. Новицького міністрові внутрішніх справ П. Валуєву (27 червня 1863 р.), доповідна П. Валуєва цареві Олександрові II (11 липня 1863 р.), секретне розпорядження П. Валуєва про заборону українськомовної навчальної та релігійної літератури (18 липня 1863 р.). У трьох із цих документів прямо, в одному опосередковано, згадано М. Костомарова як призвідника освітнього та релігійного процесу українською мовою, що має небезпечно сепаратистське спрямування щодо імперії [10, с. 58—59, 61—63, 66—71, 72—76, 79].

Отже, висновок із цієї мовно-освітньої битви між Костомаровим і Валуєвим як показових персон антагоністичної історії того часу очевидний: мова й освіта — категорії політично-державні. Битва за мову — це битва за владу та панування! Якщо імперська російська влада та її навколокультурний істеблшмент це дуже добре усвідомлювали й відразу ж умикали систему протидії, то сколонізований український інтелектуальний провід усіма можливими революційними методами домагався існування останнього прихистку своєї нації (“народності”) — мови та початкової освіти цією мовою. Безпомічний аргумент М. Костомарова про те, “что народ не хочет отделения” [8, с. 145], а хоче лише говорити та навчатися своєю мовою, в останню чергу засвідчує ліберальність його поглядів, проте передусім свідчить про безапеляційну рацію валуєвих. Отож, є в кого почититися й засвоїти цей урок історії вже в третьому тисячолітті.

1. Гончар О. Українофільська діяльність Миколи Костомарова 1863—1885 рр. у дзеркалі його епістолярної спадщини//Резим доступу: Gonchar.pdf?sequence=1e-ресурс, с. 119—122, 19 червня 2017 р.

2. Грушевський М. З публіцистичних писань Костомарова//Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова. — К., 1928. — С. 3—21.

3. Даниленко А. Українська Біблія і Валуєвський циркуляр 1863 р.//Українська мова. — 2013. — № 4. — С. 3—21.

4. Єгоров В. Науково-публіцистична боротьба М. І. Костомарова проти антиукраїнської політики царизму (1860-ті-початок 1880-х рр.)//, с. 37—51, 19 червня 2017 р.

5. Костомаров М. Закон Божий. Книга буття українського народу. — К.: Либідь, 1991. — 40 с.

6. Костомаров М. Дві руські народності. — К.: Вид-во Пр.АТ “Українська прес-група”, 2012. — 72 с.

7. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови. — К.: “К.І.С.”. — 176 с.

8. Пінчук Ю. Заборонена стаття М. І. Костомарова//Український історичний журнал. — 1990. — № 1. — С. 137—146.

9. Пінчук Ю. Микола Іванович Костомаров (1817—1885). — К.: Наук. думка, 1992. — 232 с.

10. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання / Упорядник Геннадій Боряк. — К.: ТОВ “Вид-во Кліо”, 2015. — 810 с.

11. Шандра В. Мова як засіб формування національної ідентичності / В. Шандра//Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання. — К.: ТОВ “Вид-во Кліо”, 2015. — С. VII—XXXVI.

Глибоке дихання

Сергій КОЛОМІЄЦЬ,
с. Христинівка Черкаської обл.

Війна

Люди йдуть на війну.
А війна — це не тільки окопи
і вогненна земля,
Що оборону трима.
А війна — це твій дім,
Твоя мова і світ кароокий,
Це кордони душі,
Без яких України нема.

Буде те, що було,
На землі, в небесах:
Біль і правда. І кров.
І любові сльоза.

Болить фантомно ампутація,
Але не це ятрить лишень:
Хто йшов за гідність і за націю,
А хто за владу і Рошен.

Іди

Душа болить, і слів немає.
Куди не глянь — стіна. Стіна.
І крик твій не почують. Марно.
І кров — обірвана струна.

Та знов торкаєш серцем слово,
Немовби раною — вогонь.
Цей біль стає сліпучим сонцем —
Іди! Немає заборон.

Рубіж

Там біль і кров, там чорне й біле,
А тут “Квартали”, Киселі...
Продажно-куплені дебелі,
П’ятиколонні холуї.

Там люта правда — куля в грудях,
Вантаж 200-й для рідні...
А тут борці “за мір” з трибуни
І в Монте-Карло вихідні.

Там волі дух, що не здолати,
Як не сичали б у Кремлі...
І буде мир, і буде Мати
З синами на своїй землі!

Літають кулі байдужі.
Померти все легше сьогодні.
У небо відходять душі,
Та знову кривавиться обрій.

Все це твоя країна,
Батько, дитя і мати.
Хтось молиться на колінах...
Пора вставати.

Меч

Чим менше українських шкіл,
Тим більш московської навали.
Сепаратизм медведчуків,
Манкуртизація моралі.

“Язык” рашизму, фальші, зла,
“Язык” імперської руйни.
А там, де Мова Меч взяла, —
Непереможна Україна!

Дихання

Є мова та, що від землі,
Від батька-матері.
Її читають журавлі
У неба матриці.

Вона із клекоту вогню,
Криниці тихої...
Я чую мову — я живу.
Глибоке дихання.

Коли плюють людині в душу
І президенти, і псарі,
То висновок зробити мусиш —
А правду знайдеш в “Кобзарі”.

Куди тому Езопові до розвідника Яреми!

Маргарита ДОВГАНЬ
Фото Сергія БОРИСОВСЬКОГО

Не боюсь!

Нарешті, по довгій перерві, я знов у шпиталі. Бачу чергу з атовців на прийом до лікаря. Заклопотані обличчя. Зупинилася на одному. Зовсім юний, інтелектуальний і красивий хлопчина у формі військового авіаінженера. Відчув тепло, співчуття і охоче бесідує. **Михайло Поліщук** з Черкащини, з Шевченківського краю. Йому всього 22 роки! Закінчив Київський національний університет авіації. Інженер з будівництва аеропортів і доріг, командир аеродромно-експлуатаційного взводу. Контрактник. Працював на Старокостянтинівському аеродромі, нерідко понаднормово. Війна потребує інколи надлюдських навантажень.

Якось Михайлові стало погано. Місцеві медики легковажно констатували — застуда. А на третій день... реанімація! Описля опинився у Києві, де і діагностували багато проблем із серцем: міокардіофіброз.

Надіслані до частини висновки військової медкомісії... “загубилися”, “пропали” і аналізи, а хлопця, без його відома

Михайло Поліщук

і згоди (!) місцеве військоове начальство подало у списки для перекваліфікації... на піхотинця! З міокардіофіброзом — у піхоту! При обмеженій придатності до служби в армії, яку визнала комісія, місцеве командування вирішило перекинути його у ще тяжчі умови! Замість того, аби дати класному фахівцеві легшу посаду (у фізичному плані) й використовувати його професійні знання.

Ану, твого б, командире, синочка з хворобою серця, у піхоту — бігом, марш болотом, під дощем, вперед, десять, двадцять кілометрів!?

Отож син Шевченківської землі Михайло Поліщук, високоосвічений військовий інженер, знову по шпитальних кабінетах збирає медичні висновки, замість тих, що нібито “загубилися”. Питаю, чи не боїться Михайло воювати за правду.

— Ні, не боюсь. З корумпованими силами треба боротися. Думаю звертатися до Головної Військової Прокуратури.

Хочеться вірити у Михайлову перемогу.

Стимули Ігоря Лугина

Просто перед нами, біля неврології, зупинилася швидка. З неї у спринтерському темпі — вісім медиків, санітарів витягують ліжко-каталку з хлопцем. На ходу хтось підтримує медичні торбинки, з яких до немічного тіла пораненого тягнуться трубки з ліками. Інші бігом тягнуть каталку до розчинених дверей і далі коридором — просто до операційної! Побачила його личко. Молодосинький. Душа завмирає і шле до неба прохання: врятуй хлопця! Думала спитати, хто та тяжкопоранена дитина. Та не дожнеш, і не до розмов... Кожна секунда важить для порятунку його життя!

Коло нас зупинився хлопець у візочку. Худесенька постать. Розтривожений погляд: побратима повезли.

Сумний момент переживаємо спільно із **Ігорем Лугином**, молодшим сержантом 54 окремої механізованої бригади. Мимо-

Ігор Лугина

волі поступово співчуття і тривога переходить на Ігоря. Зовсім юний і — у візочку! Всього 22 роки. Вчився у педагогічному інституті в Сумах. Одружився з коханою Мариною, а тут — ворог вдерся в Україну! Негайно, добровольцем, пішов захищати рідну землю. І Марина його зрозуміла...

На війні як на війні. Тримався. При обстрілі на Світлодарській дузі дістав ворожий снайпер останнього дня січня цього року. Ліву частину легенів вже зшили, печінку підрихтували, а от пошкоджений хребет ще вирішують коли і як оперувати. Зажурилися на хвилю, а тоді Ігор бадьоро: нічого, з часом все налагодиться. Я так думаю!

І я так подумала. Бо хлопець сильний. З дитинства спортом займався. Спринтерським бігом. А для цього воля потрібна. І є ще стимул — дружина скоро подарує коханому дитятко!

Армія — відзеркалення суспільства

Василь Рога — киянин. За фахом — юрист. У 14 окремій механізованій бригаді він — заступник командира по роботі з особовим складом. Щось подібне до замполіта у совітській армії. Але питання і теми зовсім інші. Якщо у людини негаразди, проблеми — поговорити і допомогти конкретно. А ще треба мати терпіння і підхід до кожної людини, відчувати її природу. Наприклад, після першого обстрілу, першої сутички з ворогом доводилося новачкові надавати психологічну допомогу. Василь намагається аби кожен військовий знайшов собі друга, не замикався в собі. Адже люди в умовах цієї нестандартної війни часто подовгу перебувають у замкненому просторі і в дуже не комфортних умовах. Тут вельми важливі дружба, товариство, як було колись у нашого козацтва. Василь достовірно знає, відчуває високий воїнський дух українського козацтва, його не декоративну історію, а істинну, глибинну. Наші козаки майстерно володіли новітніми на ті часи видами зброї. Від діда свого Василь знав, що в походах козаки ніколи не пиячили — культура і дисципліна були перш за все. Не дивно, що українських козаків запрошували на військові операції в інші держави. У Франції, наприклад, стоїть пам'ятник Івану Сірку! А у нас навіть не всі знають, хто він такий! Василь Рога — за підвищення культурного, історико-патрі-

Василь Рога

тичного виховання в садочках, школах, вузах. Захоплений Василь книгами Романа Ковалю, який правдиво описує наші історичні військові подвиги.

Мій співбесідник висловив і таку думку: всі хочуть бачити армію ідеальною, а вона — відзеркалення суспільства. Стосовно пияцтва — якщо є корчма, то поруч збудуйте спортивний зал! Це звернення армії до влади. Символічне. Він певен — спортзал переможе. Тоді і в Армії буде краще.

...Нога Василеві ще поболоє. Але друзі з підрозділу, які тепер у станиці Луганській, не забувають, підбадьорюють. Ось і зараз — мобілку до вуха! Побратим Саша Бабич озвався. Бесідують. А я втішаюся: правильно думають і діють командири нового, молодого покоління.

Нащадок Житомира

Виявляється, за легендою, місто з таким благородним іменем названо на честь дуже давнього воїна і дипломата на ім'я Житомир, який зумів примирити ворогів, зупинити війну і захистити тим свій нарід від нападника. Було то в далекі язичські часи і саме тут, де нині розкинулося чарівне, багате на історію і культуру славне місто Житомир — столиця Поліської землі.

Досконально, з любов'ю до нашої давнини розповів мені цю легенду **Ігор Лещенко**, сержант п'ятдесятого окремого ремонтно-відновлювального полку. Хоча родом Ігор з містечка Озерного на Поліссі, але і Житомир йому рідний — закінчив Житомирський військовий інститут радіоелектроніки ім. Сергія Корольова. Енергетик. Але на фронті довелось технічні знання вдосконалювати. Найважчі моменти — коли треба просто на полі бою відновлювати техніку. Особливо складно в умовах обстрілу ремонтувати танки, бетеери, налагоджувати зв'язок.

Ігор Лещенко

— З'являються нові види озброєння. Аби на них розумітися, треба весь час вдосконалюватися, поглиблювати знання. Тепер вчуся ще й у Київському військовому інституті телекомунікацій та інформатизації. Нам треба вивчати передовий досвід НАТО, але прояви совковості гальмують цей процес. Та хто хоче, той і на передовій учиться.

Тепер Ігор — у шпиталі. І примудряється вчитися в офіцерській школі на курсах підвищення кваліфікації. Воїстину Воїн вищого класу, натівського.

Загойться рука — і знову талановитий інженер відновлюватиме підбиту ворогом бронетехніку, аж поки настане мир і на полях колишніх битв заколоситься добре жито.

Лікар Сергій Арменакович Асланян

Місяцями ходила до гнійної хірургії повз двері, на яких написано: “**Асланян Сергій Арменакович**, заслужений лікар України, доцент кафедри військової хірургії Української військової медичної академії”. Ходила і думала: хоч би раз при мені одчинилися двері, побачити б цю людину, про яку багато доброго чула від оперованих ним бійців. Особли-

во запам'яталася розповідь порятованого ним **Валерія Кузніченка**, воїна родом з краю Сковороди, про правність і доброчесність лікаря Асланяна.

І ось несподівана зустріч. Одразу приязнь. У його кабінеті затишно. Живописне полотно — ніби куточок рідної природи. Сергій Арменакович народився в Україні. І Вірменія йому також рідна. Признається, що має дві Батьківщини. І ще вразив мене — знає напам'ять ледь не цілого Тарасового “Кобзаря”, який писав наче сьогодні і про сьогодні! І натхненно читає мені уривок за уривком. А тоді Франка згадує, Ліну Костенку, а ще вірменського поета-шістдесятника Валерія Ісяянца:

Сергій Асланян

Два цвета в моей крови,
Два солнца и нет исхода —
Огни этих солнц все сильней.
И где бы я с кем бы я ни был,
На вашем пылаю костре,
Дымы поднимаются к небу.
— Оце хірург-митець! — подумала. Ніби відчуваючи мої думки, Сергій Арменакович каже: справжня хірургія — це не ремесло, а творчість, усі 43 роки я так розумію, відчуваю свою працю.

І саме присутність творчості дозволяє хірургу Асланяну розв'язувати ускладнені варіанти гострих травм. Доводилося, приміром, довго і винахідливо працювати з тяжкопораненими Ігорем Лук'янцем, Сергієм Храпком, Федором Степаненком, Валерієм Кузніченком, ще з багатьма. І в якомусь сенсі вони стали Сергію Арменаковичу рідними. А хлопці прийняли його у свої серця.

Прошаємось. Ідемо. А в душі чую Шевченкову молитву, яку наостанок прочитав нам із Сергієм-фотокором хірург од Бога Сергій Асланян:

Царям, всесвітнім шинкарям,
І дукачі, і таларяи,
І пута куті пошлі.
Робочим головам, рукам
На сій окраденій землі
Свою ти силу ниспошли.

Пес, риба, чайки

Творчість, вигадка, фантазія, гумор, дотепність, позитивні емоції притаманні нашим людям у найскладніших умовах. Пригадую: дзвонить дружина Катя своєму чоловікові на фронт: як ти, де ти, як здоров'я? А він у відповідь: уявляєш, таке спостеріг, що і в казці не придумаєш! Бачимо — крачком моря невеличкий пес біжить. Раптом на секунду пащу у воду і... здоровенну рибу витяг! Міцно тримає її, біжить далі понад берегом. Шукає, де притулитись, спокійно поїсти. Коли за мить ціла хмара чайок налетіла! Доганяють пса, кричать, рибу одібрати хочуть. Картина — драматична! Пес як піддав — і раптом пірнув у шпарину якоїсь зруйнованої дерев'яної халабуди над берегом. Погелготіли розгублено нападники — та й розлетілися. А пес, бач, худий, втомлений, але своє нападникам не віддав!

Послухала Катя ту бувальщину од свого чоловіка і все зрозуміла — і де він, і що здоровий, і при доброму гуморі. А я подумала: куди тому Езопу до розвідника Яреми!

Олена БОНДАРЕНКО,
член НСПУ

За Парканом

Українці органічно не терплять наруги над власною свободою. Будь-які перепони, паркани та огорожі — і фігуральні, і цілком матеріальні — викликають в українця тяжкий емоційний дисконфорт, навіть якщо він цього начисто і не демонструє. Втім рано чи пізно може надійти час, коли внутрішній спротив вишлюпується назовні, й тоді призвідцям доводиться начуватися. Бо ці всі перепони, паркани та огорожі — не лише перешкода на шляху фізичного пересування, а й символи пригноблення свободи і приниження гідності.

За президентства Леоніда Кравчука огорожі на Банковій не було. За Леоніда Кучми періодично виникали турнікети, потім виріс якийсь тимчасовий парканець, через котрий під час опозиційної акції (“Україна без Кучми” чи “Повстань, Україно!”) двоє політиків-джентльменів елегантно пересадили політика-леді з метою забезпечення її подальшої діяльності. А вже потім влада, видно, перепудившись, що леді знову штурмуватиме перелаз, облаштувала серйозніший кордон.

Під час Помаранчевої революції паркан на Банковій набув особливо рельєфних обрисів символу свавілля і диктатури влади та її “двічі несудимого” ставлення.

Зі всенародною перемогою Віктора Андрійовича Ющенка, якщо точно — 5 лютого 2005 р. — осоружну споруду на Банковій, яка перекривала рух із вулиць Інститутської та Лютеранської, прибрали, а з нею й міліцейські “будки”, що бовваніли на розі Банкової та Лютеранської. Площа перед президентською адміністрацією стала вільною, в сенсі — ніколи не порожньою. Не було дня, коли більші-менші купки народу-переможця у Помаранчевій революції не громадилися би перед східцями, домагаючись найвищої аудієнції, аби розплітати президентські очі на місцеві ганьбу і наругу. Позаяк ішлося переважно про призначення локальних урядників із числа недавніх гіперактивних фанів Януковича, учасники тусовок дедали більше набували вигляду, наче нарешті їм на голову впала цеглина прозоріння. А позаяк народне

прозоріння — штука для булавоносця вельми неприємна і далекоюсяжна, Банкову обійняла “реконструкція покриття вулиці й інженерних мереж”. Спочатку до 29 серпня, а далі — як Бог дасть...

31 жовтня 2005 р. з п’ять десятків людей пікетували адміністрацію Президента Ющенка, точніше, паркан перед нею, з вимогою знести символ неволі й деспотії.

Щось заметушилося. 1 листопада тодішній очільник Державного управління справами (ДУСі по-народному) І. Тарасюк повідомив журналістам, що 1 грудня спливає термін будівельного ордеру, виданого КМДА на “реконструкцію”, тож (цитую): “...ми повинні прийняти або продовжити цей ордер для подальших будівельних робіт. Або сказати, що площа прийнята в експлуатацію і, відповідно, зробити всі процедури”.

4 листопада керівник секретаріату Президента О. Рибачук повідомив, що статус Банкової буде визначено на сесії Київради 17 грудня 2005 року. “Цього разу я почув метал у голосі мера, який сказав: “Передайте Президенту, я гарантую, що 17 грудня сесія Київради прийме відповідне рішення”, — послався керманіч президентської канцелярії на тодішнього київського очільника О. Омельченка.

Словом, Іван киває на Петра — і всім весело. А тим часом перед очима дедали більше прозріваючого народу-переможця зависочів новий, красивий, чавунний... ні, це вже був не паркан, але й Високість Огорожа. Окрім своєї прикладної функції пані Огорожа виконувала ще й новітню роль: вона уособила психоемоційне трену-

вання народу-переможця жити в бридких реаліях тогодення перед грядущим “Універсалом двох В.”.

Після офіційної здачі Віктором Андрійовичем гетьманських атрибутів, казни і всього рухомого та нерухомого державного майна донецьким бандітам, Огорожа також перейшла до нових власників. Охочим повправлятися у яйцететанні (якщо увага спостережливих снайперів на довколишніх горищах не кремпувала), наблизитися в поле поцілання було зать. Але прохід Банковою довший час, щоб так аж зовсім, не скасовувався, а коли й скасовувався, викликав справедливу критику. От, до прикладу, 14 березня 2013 р. один тодішній депутат у соцмережі ремствував: “Сьогодні з ранку Банкова перекрита... Нікого не пускають... У Януковича, бачте, гулянка з піснями і маршами...”

Під час Революції гідності, на тлі народної звятія і невіготино-скорботного символу “Небесна Сотня”, сама згадка про огорожу на Банковій викликала в людей лють і біль. Тож появу доленосного документа, виданого О. Турчиновим у статусі в. о. Президента України, під назвою “Розпорядження Президента України № 130/2014-рп “Про демонтаж металеві огорожі по вулиці Банковій у місті Києві”, цитували всі медіа й знали напам’ять мало не всі кияни.

“З метою забезпечення вільного проходу громадян по вулиці Банковій у місті Києві, відповідно до статті 112 Конституції України:

1. Київській міській державній адміністрації та Державному управлінню справами вжити в установленому порядку заходів щодо де-

монтажу біля будинку Адміністрації Президента України металеві огорожі, яка обмежує вільний прохід громадян по вулиці Банковій у місті Києві”.

Однак... і в ДУСі, й у КМДА сидять люди не вчора зроблені — вони ж розуміють, що — до виконання, а що — про людське око. Словом, символ деспотії залишився непорушним і разом із атрибутами гетьманства та рештою перейшов від в. о. Турчинова до Президента Петра Порошенка.

14 листопада 2014 р. народ-переможець у Революції гідності в особі трьох десятків людей, озброєвшись газозварювальним апаратом, спробував самотужки вирішити проблему, проте дістав відкоша. За повідомленням прес-служби УМВС у Києві від 14.11.2014 р.: “Сьогодні близько 15.00 до адміністрації президента, що на вулиці Банковій, підійшло близько 30 осіб. Невдовзі натовп розпочав ламати паркан біля державної установи. При собі люди мали плакати з написами “Геть паркан”. На даний час затримано 16 осіб, з числа тих, що здійснивали протиправні дії”.

Це вже був час, коли охоронні заходи спробували стати незайвими, бо ж диверсії, замаху та все інше, що супроводжує гібридну війну. І огорожу на Банковій, і будки на розі Лютеранської та на початку Банкової з протилежного боку люди сприйняли на початках не те щоб як належне, але без особливого надриву. Та післясмак залишився...

Нацполіція на своєму сайті інформує: “3 11 по 14 липня в урядовому кварталі заплановані масові заходи. Для безпеки учасників акцій та місцевих мешканців, а також для підтримання правопорядку зайдуть близько 1000 правоохоронців”.

Це, як я розумію, про те, що пікетує народ Верховну Раду, вимагаючи скасувати горезвісну недоторканність. Її треба скасувати. Бо вибіркове скасування стикається з пансько-депутатським “своїх не здамо”. А охороняти “недоторканих” від народу ж треба!

Розумію, що і мало не одночасні візити держсекретаря США Р. Тіллерсона, генсека ООН А. Гуттереша та генсека НАТО Й. Столтенберга, і XI Саміт Україна-

ЄС, що тривав у Києві 12—13 липня, потребують серйозних охоронних заходів.

І все ж... Щось невлонно змінилось.

Звичайно, надворі спека. Хлопці у чорних одностроях мордуються, нудяться і нервують.

“Куда?! Перейдіть на ту сторону вулиці! Я говорю, по той стороні! Куди їдете?!” Лютеранська перегороджена турнікетами, людей безглуздо зганяють на один бік вулиці, за “постом” вони знову переходять, куди їм треба.

Одного із цих днів ішла вулицею Заньковецької, потім — “по той стороні” Лютеранської. Сонячний бік вулиці, плюс 30 зранку. На пенюк біля лютеранського храму сидить жінка років 75, видно, що їй недобре. В очах — дитячий подив: “Чого оце ганяють? Хіба я на терориста схожа?...”

В арці будинку, до якого йду, підстрибує хлопчик — очі навиворіт, голос аж зривається: “Ви куди? Куди їдете?!”

Усвідомлення відповідальності місії? Страх перед начальством? Чи дзеркальне відбиття ставлення влади до людей? Подібне вже, здається, було. За Януковича. І “Куда?!” й очі навиворіт...

“Клоуни, хто вас сюди впустив? Кому ви даєте хабарі, щоб проходити під адміністрацію?” Пам’ятає, в січні минулого року ЗМІ облетіла репліка одного міністра у відповідь на питання журналіста про пізній візит до АП? Щоправда, потім міністр сказав, буцим вона стосувалася телефонного співрозмовника. Але замислитися про хабарі, щоб проходити під адміністрацію, змусила багатьох. І про пізні поодинокі та групові візити, які стали нормою...

Та повернімося під наш паркан. Звісно, війна. І воююча наша влада перебуває у постійній страшній небезпеці, отже, законно обгороджується, вкопується та обсаджується охороною. Але ж владці часом вирушають у героїські вояжі до прифронтових Маріуполя, Краматорська чи й Станиці Луганської. Чому тут, далеко від фронту, вони ніби почувуються в більшій небезпеці, аніж там, близько передової? Кого вони більше бояться? Кулі ворога-сепаратиста — чи гніву “свого” народу?

Георгій ЛУК’ЯНЧУК

21 липня Українська громадськість столиці вшанувала в Бабиному Яру та на Лук’янівському кладовищі пам’ять видатних діячів українського націоналістичного руху, безкомпромісних борців за волю України Олега Ольжича

та Олени Теліги, які народилися саме цього дня. Прийшли привітати квітами та теплим словом спогадів про славних подвижників української патріотичної справи в страшні часи Другої світової керівники ОУН (державників), активісти КУНу, Української партії, ВУТ “Просвіта” ім. Т. Шев-

ченка, а також учасники хору “Гомін”, артисти театру “Пам’ять” під керівництвом народної артистки Галини Яблонської, народна артистка Лариса Кадирова та інші учасники. Прозвучали безсмертні поетичні твори Олега Ольжича та Олени Теліги та сцени з вистави, присвяченої Героям.

Тарас ПУСТОВИТ

Заслужений працівник культури України, голова Полтавського міського об'єднання товариства “Просвіта” імені Т. Г. Шевченка

Лише упродовж квітня — липня у Києві на підтримку УЦР відбулися всеукраїнський національний конгрес, всеукраїнський селянський, два військових та робітничий з'їзди. Усі ці велелюдні зібрання різних верств населення висловлювали своє ставлення до поточного моменту, направляли своїх представників до складу керівного органу революції — УЦР, переважно висловлювали підтримку її політиці та діям. Кількість мандатів УЦР швидко зростала (відповідно до рішення п'ятих загальних зборів від 28 червня 1917 р. число її членів визначалося вже у 588 мандатів). Із розбудовою представницького органу зростає його авторитет серед української громадськості. Водночас і периферія активно долучалася до революційних процесів, жила повнокровним політичним життям. Повсюди відбувалися губернські та повітові з'їзди, різноманітні збори на підтримку УЦР. Звісно, проходили такі заходи й у Полтаві. Для багатьох обивателів, зросійщених та малоосвічених політично, українська тематика після багаторічних заборон та переслідувань була майже навдивовижу, а дехто із краян чи не уперше відкривав для себе щільний український світ.

Про святкову атмосферу, що панувала, приміром, на вулицях Полтави напередодні відкриття губернського селянського з'їзду в травні 1917 року, учасник цього дійства Віктор Андрієвський згадував так: “Скрізь по вулицях видно було жваві веселі постаті в українських національних убраннях. В центрі міста в “Корпуснім саді” грала військова музика, співав український хор, був уряджений український ярмарок, грали кобзарі, трієсті музики, виступали українські декламатори, — словом, як осередок міста, так і околиці виявляли святочний український вигляд і настрої. Деякі українські оселі прикрашено українськими національними прапорами; жовто-блакитні прапориці пришилловано збірками й за вкладку до кухлика так, що не видно було людей без того прапора — хіба найзавзятіші члени “советов” одмовлялися від тої відзнаки... Видно було, що для селян справляло справжню радість дивитися на все те урядження: — А що то, дивися, й злаг синьо-жовтий, український виходить? А співають, брат, як, та все самі українські пісні — расейських не чути! Це тобі не Москва й не Рязань, а, брат, — Україна.

УЦР швидко стала реальною політичною силою, яка могла гідно протистояти Тимчасовому уряду в Петербурзі. На зміцненні її авторитету безпосереднім

Виражаючи суверенну волю народу Державницький поступ Української Центральної Ради на Полтавщині влітку 1917 року

Перша половина 1917 року видалася дуже насиченою на політичні події як у цілому в Російській імперії, так і зокрема в Україні. Після повалення самодержавства, 3—7 березня (за ст. стилем) 1917-го у Києві було створено Українську Центральну Раду (далі — УЦР) як керівний та представницький орган, щоб він об'єднував “українські організації на спільних домаганнях: територіальної автономії України з державною українською мовою”.

чином позначалася і повсюдна українізація військових частин. Про свою готовність стати на захист української влади заявив поміж інших і полтавський військовий гарнізон на чолі з прапорщиком В'ячеславом Липинським. Ураховуючи настрої солдатів, Липинський уже навесні 1917 року вдався до спроби українізувати свій кавалерійський підрозділ. Для цього у Полтаві спеціально для частини виготовили синьо-жовтий прапор, на якому було вишито Шевченкові слова: “В своїй хаті своя правда, і сила, і воля”. В'ячеслав Казимирович згадував про це так: “З великим одушевленням прийняли ми цей новий Штандарт, і він ще міцніше об'єднав нас у одну дружну сім'ю, до якої всяка “шатія”, що почала тоді скрізь верховодити в армії, не мала абсолютно ніякого доступу”. Цей прапор прикрасив залу Українського клубу під час засідань Української військової громади.

У “Віснику Полтавського губерньського громадського комітету” від 6 червня 1917-го подається протокол загальних зборів Полтавської Української військової громади від 2 червня того ж року. На цих зборах, що відбулися під головуванням В. Липинського, було обрано делегатів на Всеукраїнський військовий з'їзд та винесено на порядок денний питання про вибори до міської думи.

Тож на початок літа 1917 року стало зрозуміло, що на теренах України постала справді потужна політична сила — Українська Центральна Рада, з якою неможливо було вже не рахуватися. З великими очікуваннями відтепер дивилися на очільників української революції свідомо інтелігенція та частина селянства і, водночас, з острахом спостерігали за діями українців у Петербурзі.

Відчуваючи підтримку певної частини населення, УЦР 10 (23) червня проголосила свій Перший Універсал, у якому зазначалося, що однині українці самі будуть творити своє життя на своїй землі. Універсал, зокрема, проголошував: “Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори”.

Реакція полтавської громади на проголошений Перший Універсал УЦР у цілому була доброзичливою і позитивною. Модель автономного статусу України, що її на тогочасному етапі дотримувалася УЦР та яку пропагував її голова Михайло Грушевський, передбачала практично всі елементи, ознаки й атрибути держави: народ, територію, вищий законодавчий орган — сойм, виконавчу та судову владу, законо-

давство, військо, контроль над ресурсами, економікою, політикою і культурою... Модель автономії видалася тоді не тільки зрозумілою, а й найбільш прийнятною для політичних еліт та більшості населення.

Ми виявили низку публікацій у місцевих періодичних виданнях, у яких представники влади, громад, окремі політичні діячі, священнослужителі висловлювалися на підтримку цього знакового документа. Відтак після 10 (23) червня 1917 року до Києва на адресу УЦР лише з Полтавщини надійшли десятки телеграм, які підтримували ідеї Універсалу. Як свідчать джерела, обговорення Універсалу стало тоді ледь не загальнонародною справою і перетворилося на свого роду плебісцит, у ході якого визначалась довіра до керівного органу революції. На підтримку УЦР та Першого Універсалу, зокрема, виступили: Полтавська рада робітничих та солдатських депутатів, виконком Миргородської повітової ради селянських, робітничих та солдатських депутатів, з'їзд уповноважених Полтавського союзу кредитових та позичально-зберігальних товариств, Лубенський повітовий з'їзд селянських спілок, полтавські комітети УСДРП і РСДРП та інші.

Проте далеко не все було так однозначно. Тривали гарячі дискусії між різними політичними силами — українськими та російськими (табір останніх, приміром, творили російські націоналісти та російська національна демократія). Запеклим було протистояння політиків як в органах влади, так і просто неба, про що й свідчать спогади того ж Віктора Андрієвського.

“Пригадую Полтавські губерньські земські збори незабаром після Першого Універсалу. На ті збори з офіційним дорученням від Центральної Ради прибув Б. Мартос. Найважливішим питанням на зборах було відношення до Центральної Ради і до самого Універсалу. “Кадети” випустили тоді відозву, в якій гостро засуджували сей акт Центральної Ради і її саму за те, що вона осмілилася взяти на себе функції уряду, без дозволу на те й уповаження за-

конного “Временного Правительства”... Більшість старих гласних разом з кадетами гостро нападвали на Центральну Раду; нові — головне українці — обороняли. В результаті збори не тільки висловилися за Центральну Раду і осудили поступовання кадетів, але й асигнували в розпорядження Центральної Ради двісті тисяч рублів”. Тож 22 червня 1917 року Полтавське губерньське земське зібрання на своєму засіданні, обміркувавши Перший Універсал УЦР, ухвалило вважати Центральну Раду правомочним органом всього українського народу, водночас висловило повну готовність щодо її підтримки.

Інша знакова подія початку літа була цілком логічною і виходила з контексту проголошеного Першого Універсалу: 15 (28) червня 1917 року було утворено перший український уряд — Генеральний секретаріат, який мав “завідувати справами внутрішніми, фінансовими, продовольчими, земельними, хліборобськими, міжнародними й іншими в межах України і виконувати всі постанови Центральної Ради, які тих справ торкаються”. Тоді ж було обрано і вісім членів українського уряду. Ними стали українські соціал-демократи В. К. Винниченко (голова; генеральний секретар внутрішніх справ), Б. М. Мартос (генеральний секретар земельних справ), С. В. Петлюра (генеральний секретар військових справ), В. В. Садовський (генеральний секретар з питань юстиції), І. М. Стешенко (генеральний секретар освіти УНР), соціаліст-федераліст С. О. Єфремов (генеральний секретар міжнародних справ), український есер П. О. Христюк (генеральний писар), непартійний соціаліст М. М. Стасюк (генеральний секретар харчових справ), безпартійний Х. А. Барановський (генеральний секретар фінансових справ). Таким чином, Генеральний секретаріат був визначений як виконавчий орган УЦР.

Становлення українського уряду, визначення його статусу, структури, персонального складу, функцій, прав та обов'язків виявилось великою проблемою не

тільки для Тимчасового уряду, а й для самої УЦР. Значних зусиль їй, приміром, доводилося докласти для порозуміння між фракціями, а також із неукраїнськими силами, Тимчасовим урядом. Не сприяли продуктивній роботі й політичні суперечки, що періодично відбувалися у колі самих же урядовців, а також їхні політичні амбіції (прикладом такого протистояння можуть бути стосунки між Винниченком та Петлюрою). Про те, наскільки непевною була ситуація, свідчить такий промовистий факт: упродовж літа 1917 року кількісний та персональний склад Генерального секретаріату змінювався тричі, що, на думку істориків, було передовсім наслідком складних стосунків між Києвом і Петроградом та й у самому українському урядові.

Та попри революційний хаос, розбурханість суспільства і політичні дебати очільників УЦР українська справа рухалася й набувала певної динаміки. Необхідно віддати належне тим політикам і урядовцям, які взяли на себе у цей складний період величезну відповідальність за долю країни і набували необхідного досвіду державницької роботи. Тож відзначимо принагідно вагому кількості краян, які працювали у 1917—1918 роках у перших українських урядах УЦР: С. В. Петлюра (згодом — голова Директорії УНР), Б. М. Мартос (згодом — голова Ради Міністрів УНР), І. М. Стешенко, М. В. Порш (генеральний секретар праці і військових справ УНР), О. Я. Шульгин (генеральний секретар міжнародних та міжнародних справ).

Проголошення Першого Універсалу та створення Генерального секретаріату мало величезне, передовсім тактичне значення. Цей важливий документ конституційного характеру позначився на зміцненні авторитету УЦР серед населення, дав можливість повірити у реальність проголошених задумів. У такий спосіб, згадував сам Михайло Грушевський, вживаючи шахову термінологію, Центральна Рада оголосила “шах” Тимчасовому урядові, поставила його “щільно перед загрозою конфлікту” і змусила до поступку: “Враження було його глибоке, і тільки після нього всі кроки Ц. Ради включно з Універсалом в очах усіх, хто не вірив українському рухові і сподівався якось його “на кривій об'їхати”, переконалися в серйозності ситуації і необхідності з нею в певній мірі порахуватися”.

Навіть у часі є певна логіка подальших знакових подій українського державотворення. Через 79 років після проголошення Першого Універсалу УЦР парламент уже незалежної України 28 червня 1996 року, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, виражаючи суверенну волю народу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми та прийдешніми поколіннями, ухвалив Основний Закон нашої держави — Конституцію України.

Червоний терор на блакитних водах Дністра

До 76-роковин трагедії масових розстрілів політичних в'язнів на Заході України

Нещодавно наше суспільство згадало скорботну дату — 76-ту річницю початку Другої світової війни в Європі. Але в ім'я пам'яті про жертви тієї війни не можна забувати ще один режим, котрий був учасником її розв'язання та здійснював злочини проти людства, ще гірші, ніж нацисти — радянський терор над політичними в'язнями в Західній Україні у червні-липні 1941 року.

Світлана МАСЛОВСЬКА, В. БАЛАНЕЦЬКИЙ (фото)

...Гортаю сторінки літопису Центру досліджень визвольного руху. Архівні фото наводять жах... Десятки, сотні політичних ув'язнених лежать на території тюрми, їх намагаються розпізнати рідні, котрі в розпачі, непритомніють і падають поміж розстріляних. А ось розкидані тіла молодих жінок і дівчат, далі — батьки витягують своїх синів із камер, куди енкаведисти вкинули гранату, перед тим, як утекти, бо на п'яти наступали німці... Після чергової фототрагедії читаю: “Окремо заслуговує на спомин Заліщицька трагедія, коли з тактичних міркувань було зруйновано залізничний міст через Дністер. З обох боків підійшли два ешелони по 7 вагонів із в'язнями (14 вагонів, кожен із 50—70 арештованими). НКВД вирішило проблему швидко: вагони облили пальним, заклали вибухівку і підірвали міст. Береги у Дністрі високі, стрімкі — ніхто не вижив...”.

Нині важко сказати, чи справді ніхто не вижив, але очевидці були. І з боку Заліщиків, і з боку Кострижівки. Це вони впродовж багатьох років мовчали, лише на зорі нашої незалежності повідали про побачене страхіття. На превеликий жаль, і вони відійшли в інший світ. Та залишилася пам'ять — незнищенна ніяким режимом, яка житиме в нашій свідомості доти, доки гідно шануватимемо справжніх українців.

У Заліщицькому районі своїх героїв тих часів вшановують ось уже впродовж 25 років, у нашому, Заставнівському, — вдруге. Торік, 5 липня, потужне зібрання відбулося з ініціативи районного об'єднання ВУТ “Просвіта” вперше на Буковині, у Кострижівці, на березі Дністра. Цьогоріч ми знову прийшли на те ж місце, де 25 років тому кострижівчанин-патріот Михайло Площанський разом зі своїми однодумцями-просвітянами встановили залізний хрест із терновим вінком —

на знак пам'яті про політв'язнів, які знайшли своє останнє місце спочинку у водах Дністра.

Коли до місця трагедії сходилися мешканці селища, представники влади району, громадськість м. Заставна, ще йшов дощ... Хтось стиха мовив: “То сльози Небесні — за нашими героями”. Але життя триває, то й Господь змилостивився, і шойно розпочався захід, засяло сонце. Священики церков с. Лука та смт Кострижівка, отці Михайло та Сергій відправили поминальну панахиду за невинно знищеними буковинцями. Ми помолилися за їхні світлі душі та за мир в Україні. Модератор зібрання, автор публікації, звернулася до учасників словами “...наш гріх судитимуть віки, За Беріїв, за Соловки, за Чернівці, за Кострижівку, за неврятовану домовку...”. Так, наш гріх у тім, що зрідка згадуємо тих, кому маємо завдячувати життям, що і досі не знаємо імена загиблих за волю України, що мало молимося за них. Тож маємо дати обітницю, що збиратимемось тут частіше і трагічні факти нашої історії передаватимемо з покоління в покоління. Про це мовили всі, кого запрошували до слова.

В. Старко, селищний голова: — Старожили розповідали, що після вибуху на мості вода в Дністрі кипіла, люди варилися живо. Українців знищували ли-

ше за те, що вони... українці. А все тому, що ми не мали своєї держави, не були господарями власної землі. І досі російська імперія не хоче відпустити нас зі своїх лещат... Боротьба триває... Для нащадків маємо встановити пам'ятний знак, аби всі покоління пам'ятали, якою ціною здобувалася незалежність.

В.Мельник, заступник голови районної ради:

— Без вини загинули кращі з кращих наших земляків. Жах трагедії важко усвідомлювати. Мабуть, сам Господь не впускає нас у європейське майбутнє, бо надто багато білих плям із відбитком крові на мапі нашої історії. Лише об'єднавшись — (влада, історики, вчителі, журналісти), маємо дослідити і відкрити світу об'єктивні дані нашого минулого.

І.Семенюк, керівник апарату райдержадміністрації:

— Як бачимо, братські могили Другої світової війни маємо не тільки на землі, а й у Дністрі. Проте ніхто не може сказати ані скіль-

нували прогресивних односельців. Вони організували референдум щодо незалежності, встановили флагшток із жовто-блакитним полотнищем у центрі селища. Пам'ятні хрести спорудили на кладовищі с. Лука і тут, на місці страшної трагедії.

В. Винник, перший селищний голова часів незалежності України:

— Пригадую, як до мене в селищну раду прийшли Слободян, Площанський, Медвідь і Піщик та запропонували вивісити Український прапор. Я підтримав. Як і те, що на березі Дністра має бути

мого чоловіка запакували в товарняки, у Веренчанці була зупинка потяга, де Василь попросив через вікно передати рідним, що його везуть кудись на Схід. Але 5 липня всі були знищені в Кострижівці.

Ю. Кушнір, історик-дослідник, краєзнавець, оператор численних відеозйомок:

— Велику дослідницьку роботу виконав мій колега Микола Черешнюк, який у своїй книзі “Кострижівка — перлина Дністровського каньйону” розділом “Якби річка вміла говорити” відкрив очі багатьом буковинцям на страшні події, які досі були невідомими. Але потрібно шукати в архівах деталі трагедії та прізвища загиблих.

М. М'якота, заступник директора ВПУ-24, голова ВО “Заставнівська волонтерська сотня”:

— У Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях жертв так званого “Червоного терору” вшановують давно. Дякуючи голові “Просвіти” району, з минулого року на Буковині також організовуватимуть такі заходи щороку. Дай, Боже, щоб українці ніколи не гинули за свою державу, а будували краще її майбутнє.

О.Гольцова, представник районної ради:

— Надзвичайно тривожна енергетика тут, на цьому святому місці. Такий біль і туга, наче безневинні душі загиблих нині тут, разом із нами. Наша місія — донести цей кривавий шмат історії до якомога більшого кола наших співгромадян. Ми зобов'язані, отримавши іскру, розпалити багаття національної пам'яті.

Останній виступ був особливо зворушливий. Адже горю і бідам в Україні і досі немає кінця. Про це мовою пісні повідав і народний, аматорський колектив “Василиха” (керівник Л. Христенко), давні пісні яких “Світить місяць”, “У лісі на полянці” актуальні нині, як ніколи. Всі учасники заворожено слухали та підспівували тужливі мелодії та Гімн України. Мчать відбудованим мостом пасажирські вагони, і тільки хрести — по обидва береги, нагадують, що тут сталася велика людська трагедія. Що тут, на своїй рідній землі страшною смертю загинули українці. Їм — наші молитви, шана й уклін, а ще — вінки із живих квітів, які сплели та кинули на воду учні Кострижівської ЗОШ, представники влади району, Заставнівської ЦБС, “Волонтерської сотні”, громадськості селища, району. Слава Україні! Героям Слава!

ки тут загинуло патріотів, ані їхніх прізвищ. Відомі лише окремі. Один із знищених у тому злощасному потягу — брат Заставнівського художника Василя Турецького — Дмитро. А скільки невідомих? Чому така стражденна Україна, чому така доля нашої держави, чому так довго світові треба доводити, що ми — гідні європейці?..

П.Площанський, син Михайла Площанського:

— Тато на зламі 80—90-х років був членом товариства “Просвіта”, тоді ж створили осередок Руху консолідуючих сил, які об'єд-

хрест, аби всі знали про страшну подію початку липня 1941 року, яку досі ретельно приховували. Знайомий дослідник розповідав, що у потягу були не тільки вагони із в'язнями, а й з продовольством. Знищили все...

М. Пазюк, мама воїна-добровольця ОУН на сході України — Івана Пазюка:

— Моєї свекрухи брат викладав українську мову в с. Василів. За те, що разом із дітьми заспівали гімн, його ув'язнили в Чернівецьку тюрму. На початку липня всіх політичних, зокрема й брата мами

Михайло ЦИМБАЛЮК,
член Національної спілки письменників України, Хмельницька область

Кукутень-Трипільська спадщина просить у список ЮНЕСКО

Чотири області бере участь у підготовці номінаційного досяг для внесення у попередній Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО археологічної культури Кукутень як Україно-Румуно-Молдовська транскордонна номінація. В Хмельницькій області однією з найвиразніших пам'яток першої на планеті землеробської цивілізації є залишки ремісничого поселення в урочищі Лиса Гора (або “Щовб”). Це у селі Жванець за півкілометра до влиття Жванця у Дністер.

Відома нам із підручників історії Трипільська культура в міжнародній історіографії має подвійну назву. Вона виводиться із двох топонімів — від назви українського села Трипіль та румунського Кукутень. За археологічними знахідками біля них і розпочалася систематизація відомостей про історичну епоху, коли закладалися підвалини передантичної цивілізації на території Європи.

— Ці дві назви стосуються одного культурного феномену. Вчені так і називають його — “культурна спільність Кукутень-Трипіль”, — пояснив авторитетний у всьому світі дослідник Трипільської культури, завідувач науково-дослідної лабораторії археології Київського університету імені Бориса Грінченка Михайло Відейко. — Вона проіснувала понад дві тисячі років на території від Карпат до Дніпра і нині поділена

щини бере на себе румунська сторона. Фінансову й організаційну допомогу проекту надає благодійний фонд “ПЛАТАР. Пам'яті Сергія Платонова”, заснований Сергієм Тарутою, Сергієм та Миколою Платоновими.

— Останнім до списку Всесвітньої спадщини від України потрапив ансамбль історичного центру Львова ще 1998 року. І 13 наступних років українські об'єкти не номінувалися. Завдяки зусиллям Чернівецького національного університету Резиденція Буковинських та Далматинських митрополитів (нині будинок національного університету імені Юрія Федьковича) 2011 року включили до списку, — сказала виконавчий директор Українського національного комітету Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS) Олена Сердюк.

За її словами, в університеті створено потужний центр ЮНЕСКО, й тутешні науковці здатні підтримати проект Кукутень-Трипіль. Тим паче, на території Буковини досліджено понад три сотні об'єктів Трипільської культури.

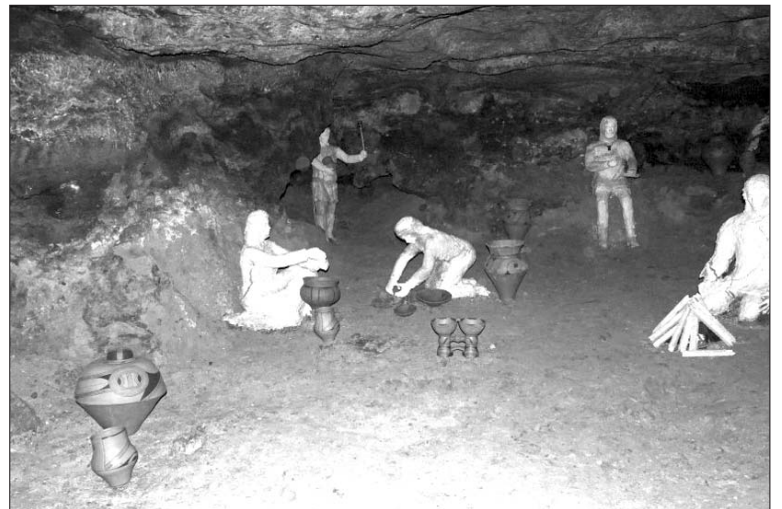
У транскордонному проекті від України беруть участь Тернопільська область (із сакральним об'єктом “Печера Вертеба” зі святилищем та поселенням біля села Більче-Золоте в Борщівському районі), Київська (саме Трипіль), Кіровоградська (238-гектарний мегаполіс часів мідного віку в Новоархангельському районі) й Черкаська області, які представляють протоміста і

об'єкти соціально-економічного розвитку. Хмельницька область додає до проекту древній ремісничий центр на півдні краю.

— Трипільське поселення в урочищі Лиса Гора, або Щовб, біля села Жванець Кам'янець-Подільського району є унікальним об'єктом. Археологічні розкопки на місці між Жванцем та його маленьким допливом у шістдесяті-сімдесяті роки минулого століття виявили укріплені ремісничий центр, — розповів член ІКОМОС Сергій Шпаковський, який очолює Хмельницький обласний відділ охорони пам'яток історії та культури. — Тут над зрізками кам'яних кар'єрів під керівництвом кандидата історичних наук Тамири Григорівни Мовши відкрито шість двоярусних гончарних печей. У печах виявлено розписну й кухонну кераміку IV-III тисячоліть до нашої ери.

Трипільському ремісничому гончарному центру в Жванці, кажуть в ІКОМОСі, в Європі аналогів немає. Тому він вартий представлення в переліку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Про це йшлося на виїзній нараді фахівців обласного управління культури, Українського національного комітету ІКОМОС, відділу охорони пам'яток історії та культури у Хмельницькій області, а також службовців із місцевої влади.

А унікальність карстової печери Вертеба в Борщівському районі Тернопільщини полягає у трьох верствах енеолітичної культури Трипілья. В печері досліджено восьмикілометровий лабіринт у відкладеннях гіпсу. Екскурсійний маршрут залами й коридорами проліг на цілий кілометр, є окремий маршрут для підготовлених спелеологів. “Колекцію ж матеріалів звідси свого часу викупили і вивезли до Краківського археологічного музею, — крушно зітхає директор Борщівського краєзнавчого музею Михайло

Реконструкція трипільського поселення у печері Вертеба

Сохацький — В ній 35 тисяч фрагментів кераміки і понад 300 цілих посудин, 120 глиняних фігурок, вироби з глини, кістки та рогу, з кременю і каменю, прикраси з кістки і мушлі. Були й мідні вироби, та...”

У нараді про номінування Вертеби до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО взяв участь голова Тернопільської облдержадміністрації Степан Барна. “Плануємо відновити фестиваль “Трипільське коло”, — зазначив він. — При цьому хочемо зробити до печери дорогу. І готові брати участь в інших проектах, які можуть бути потенційно пов'язані з популяризацією печери Вертеба та трипільської культури загалом”.

За словами його черкаського колеги Юрія Ткаченка, задля представлення культури Кукутень-Трипілья у світовій спадщині ЮНЕСКО, в Черкаській області попрацюють над поліпшенням інфраструктури єдиного структурованого закладу — Державного історико-культурного заповідника “Трипільська культура”.

— Зараз плануємо упорядкування нинішніх об'єктів і додавання нових задля повноцінних туристичних маршрутів, — запевнив Юрій Ткаченко.

Музеєфікувати ж давньоремісничий об'єкт на Хмельниччині неперспективно. За словами головного спеціаліста обласного управління культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької облдержадміністрації Валентини Лукашук, урочище Щовб більш привабливе для вузького кола фахівців, “оскільки

ландшафт і культурний шар об'єкту зберігся недоторканим”.

— Тут проглядаються два культурні шари — кінця п'ятого тисячоліття до нашої ери і кінця третього тисячоліття, — каже вона. — На щастя, залишки городища не є проблемними відносно сторонніх забудов або чийсь власності. Як то, на жаль, бачимо в випадку зі Смотрицьким каньйоном в Кам'янці-Подільському, що поряд. Порушення будівельниками охоронного режиму позбавило його місця у списку ЮНЕСКО. Хоча й на Щовбі вже планувалося встановити геліоелектричну станцію.

Навпроти нього, на високому березі річки Жванець, збереглися залишки оборонного замку, заново зведеного в кінці XVI — на початку XVII століть. Вони є пам'яткою історії й архітектури, і сільський голова Олександр Солтинський має твердий намір поживити до нього туристичну стежку. З нього й відкривається чудесний вигляд на давній ремісничий центр Трипілья. До того ж, у Жванці є доволі приміщень, у яких можна створити інтерактивний музей об'єкту, що номінується до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У ньому буде розташовано експонати, при допомозі яких реконструюють вид поселення, відтворюватимуть запахи і звуки, що передаватимуть антураж давнього поселення. “А це стимулюватиме розвиток туристичної інфраструктури, створення робочих місць”, — переконаний сільський голова.

Жванецький замок

між сучасними країнами Румунією, Молдовою й Україною. Завичай широкую, не надто обізану публіку хвилюють питання: “Хто давніший?”, “Де був центр?”. Сучасні вчені перейшли до вивчення цього феномену як певної цілісності, визначної за мірками тієї епохи для Центральної та Південно-Східної Європи. Культура Трипілья-Кукутень була східною частиною цивілізованої Європи 5—4 тисячоліть до нашої ери.

Територія спільноти Кукутень-Трипілья охоплює понад 350 тисяч квадратних кілометрів лісостепової смуги між Трансильванією та Прикарпаттям на заході й долиною Дніпра на сході. На цій ойкумені досліджено більше чотирьох тисяч міст і поселень древньої цивілізації. Її виникнення понад сім тисячоліть тому втілювалося в соціально-економічний та військовий розвиток, у виникнення аграрних технологій і металургії, у формування протоміст, а також у становлення особливого світогляду й сакральної обрядовості.

Усе це варте глибшого вивчення й більшої уваги світової спільноти. І реалізацію транскордонного проекту номінації культури Кукутень-Трипілья розпочали цього року в Генеральному консульстві Румунії у Чернівцях. Тут у січні відбулася нарада експертів з України й Румунії. Саме за такого ж представництва у 2014 році науковці в Чернівцях ініціювали спільне видання п'ятитомної енциклопедії цивілізації Кукутень-Трипілья для популяризації цієї культури у світі. А клопотання перед ЮНЕСКО щодо номінування спадку Кукутень-Трипілья на внесення у перелік світової спад-

Місце давнього ремісничого поселення на Жванці

Галина ПАГУТЯК, лауреат Національної премії імені Т. Шевченка

Невидимі цвинтарі

Восени 1914 року в селі Стронна на Дрогобиччині у бою з російськими козаками загинуло понад шістьсот солдатів австрійської армії — чехи, мадяри, українці. Їх поховали на горі, а потім перепоховали на цвинтарі у місечку Підбуж, спільному для українців, поляків та євреїв. Наприкінці 50-х років совіти знесли цвинтар, змішали кістки з землею і побудували на тому місці склад техніки. Куди поділися надгробні плити, легко можна здогадатися — пішли на будову.

У Львівському історичному архіві є запис у метричній книзі Дрогобича за травень 1915 року. Понад сто солдатів померло у військовому шпиталі, різних національностей — і їх відспівував отець Мартирій Котович за греко-католицьким обрядом. Поховали їх біля єврейського та холерного цвинтарів, де зараз озеро і зона відпочинку “Залісся”.

Зараз в Україні відновлюють могили січових стрільців, воїнів УПА, єврейські та польські цвинтарі, а також німецькі в колишніх німецьких колоніях. Але якийсь руху по відновленню поховань часів Першої світової війни не відчувається. Десь у диких хащах ховаються від людського ока останні хрести над могилами тих селян, робітників, торговців, вчителів і лікарів, яких мобілізували й труїли іпритом, морили голодом і холодом, які сотнями тисяч, завоюванні, вмирали від тифу. Їхніх дітей вже нема на світі, а онуки й правнуки не придуть шукати. А якщо придуть, то побачать або хаші, або зони відпочинку чи автобазис. Зате ми охоче читаємо Хемінгвея і Ремарка, і часом “По за межами болю” Осипа Туряньського та новели Стефаніки.

Те, що пережила Галичина, яка стала полем смерті у 1914-1915 роках, важко описати. Бо йшли по селах, чи на околицях. У моєму Урожі під горою Ласки був бій, і крики та стогін поранених було чути в сусідньому селі. Гвалтування жінок чеченами і козаками набуло величезних масштабів. Здавалося б, галичани тепер вилікуються назавжди від москвофільства, яке витіснило “Просвіту” із читалень, чимало москвофільів згодом потрапило у Талергоф і там загинуло. Але ж ні: москвофільство пережило ще й Другу світову війну, і присутність

церков Московського патріархату в Західній Україні відчутна, особливо в Закарпатті. Зрештою, як і в Підбужі та Стронній. Синдром жертви? Данина традиції? Невинно усміхаючись, піп каже, що слово “католицький” походить від “кат”. І чорні археологи розкопують нікому не потрібні поховання і окопи, які ще не зрівнялись із землею.

Не було такої родини, звідки б не взяли на війну чоловіків. Старших — санітарами, молодших, з мінімальним вишколом, кидали в рукопашний бій. Іприт, багнет, тиф — так виглядала смерть мільйонів людей, які не з власної волі покинули матерів, дружин і дітей. Або із власної. Чехи, італійці, мадяри, турки закопані в українській землі. В Стронній кілька сотень вояків дозволили себе взяти в полон 20 російським козакам і, зрештою, всі загинули. Українці натомість поховані по всій Європі. Нашадки не знають навіть де, бо похоронні листи загубилися. Я намагалась дізнатись щось про своїх загублених родичів у одному із львівських музеїв. Мене відіслали до Віденського військового архіву, хоч то їхня робота надсилати запити, укладати картотеки січових стрільців і тих, хто воював у австрійській армії. Я не знайшла в куцях списках ні свого діда Григорія Басараба, ні інших членів родини, які були і січовими стрільцями, і воювали в австрійській армії. Усе, що лишилося від них, це куці спогади, що загинули десь від Вінниці, і часом світлина. У метричній книзі не вносили загублених десь-інде, тому дізнатись скільки людей з села загинуло ще можна, опитавши родичів, але де вони поховані — вже ні. Минуло сто років. Цим могли б займатися приватно, за плату, професійні історики, які мають змогу працювати у Відні, але для моїх земляків важливіше роздобути карту поляка, аніж дізнатися подробиці загибелі прадіда. Або вкласти гроші в якісь до роги витребеньки.

Усі пам’ятні хрести, де часто писали прізвиська загублених воїнів, знищили совіти. Єдиний пам’ятник я бачила в місечку Комарно, біля церкви на околиці міста. Там і на міському цвинтарі є меморіал з прізвиськами. Але це виняток. Як тільки могила стає невидима, всі про неї забувають. Але це не означає, що її не існує. Я впевнена, що є люди, які намагаються повернути історичну пам’ять, але вони вкрай неpubлічні і не мають впливу на суспільну думку.

Непосутні речі

Є великі-великі залізничні станції, які ніколи не сплять, а є зовсім крихітні, де раз на день зупиняється потяг на два вагони, де можна присісти на лавку і слухати спів пташок годинами. Якогось дня їх зачиняють, колія заросте травою, а станційний будинок розграбують, як це зробили в Добромилі. Іван Франко помер давно і вже не сяде на станції “Добромил” у фіакар, що його запропонує єврей-візник, бо той теж помер, точніше, його вбили разом із родиною фашистські окупанти. Вагома причина закрити станцію.

Соціальні мережі іноді нагадують в’язницю. Приносять їжу, і всі наकाються на неї. Потім миски порожніють, і люди з нетерпінням чекають вечері. Хто готує ці всі страви? На якій кухні? Чи всі кухарі чисті й чесні? Над

цим ніхто не замислюється. Це — річ непосутня, не по суті. Якщо є факт, чому б його не обговорити, не висловити свою думку.

Непосутні речі насправді є знаками майбутнього, чим менше їх обговорюють, тим вони коштовніші. І оскільки приходу майбутнього ніхто не помічає, то потім дивуються, чому ж воно таке несподіване і навіть моторошне. Як не звертали увагу на ностальгію за порядком як при Сталіні, чи тюремний жаргон ідолів укрсуцчлїту, чи виступи зірок шоу-бізнесу в оперних театрах. У результаті маємо гібридну війну і гібридну культуру, яка перетворила людей на хтив, жадібне і цинічне стадо. Всі квапляться сісти у фірмовий потяг, а не сидіти й слухати пташок на маленькій станції, щоб її не закрили завтра, бо від цього справді може розірватися серце.

В околицях Добромиля зникає вода в криницях, вивірки осе-

ляються на обійстях, бо вирубані всі ліси тими, хто мав би їх захищати.

Корови не дають молока, гинуть бджоли, бо земля отруєна хімікатами. І стрілки переводять на вірні електростанції, бо яка з них користь. Від них не додасться мармуру на сходи і позолоти на меблях.

Саме непосутні речі отримують пару лайків, як милостиню, і коли вони стають непосутними — отримуємо засипаний сміттям Львів, ураган, повінь чи бордел, де місцеві дівчата торгують своїм тілом, бо в дитинстві всі хотіли бути принцесами і “каралесами”.

Але щоб це помітити, треба відчутти біль іншої істоти, треба думати. Про ефект метелика знають всі, але ніхто не хоче вклонитись землі, щоб побачити того метелика під ногами. Бо часом він опиняється і на швидкісній трасі, прямувати якою у майбутнє значно комфортніше.

Пригоди незалежної особистості в країні олігархів

У 18 років я була зачарована “Чайкою Джонатан Лівінгстон”: “Розірвіть кайдани, що сковують ваші думки, і ви розірвете кайдани, що сковують ваше тіло”. Для тієї, що ніколи не належала до зграї, але ще не мала внутрішнього оперття, ці слова стали величезною підтримкою. Навіть маленька пташка може злетіти дуже високо. Чомусь уже тоді такий злет у мене не асоціювався ні з владою, ні з багатством, ні зі славою, а з самовдосконаленням і незалежністю, як найвищим рівнем свободи. У затхлому совку з його ідеологічним тягарем, з постійним тиском старості на юність, де кожен міг мене повчати, повістину Річарда Баха я сприйняла як панацею від майбутніх розчарувань і поразок. Тепер її так не сприймають. Та й тоді було трохи більше ідеалістів.

Власне, так само я сприйняла заклик Яна Шасного Гербурта: зняти кайдани з ніг і одягнути їх на серце. Можливо, хтось пройшов той самий шлях від герметизму до усвідомлення відповідальності за те, що діється довкола. Він взув кайдани, але на ньому менше спокуси і пасток. Насамперед слід зрозуміти, що більшість із нас перебувала в тоталітарній імперії, а потім після короткого періоду хаосу опинилась зенацька в олігархічній державі, яку маскували під демократію. Тобто влада в Україні належить олігархам, на підтанцьовках в якій законодавча і виконавча влада. І це унеможливило поступ і позбавило соціальних ліфтів молодь. У “Науці Добромильській” Гербурт, один з очільників Рокосу Зєбжидовського, повстання проти магнатів-олігархів, звинувачує то-

дішно владу в небажанні об’єднати всі сили проти зовнішньої загрози, а також у національній та релігійній дискримінації українців як автохтонного населення Речі Посполитої і, звичайно, в надмірній жадобі особистого збагачення. І відсутності патріотизму. Через сорок років на спустошених теренах Поділля блукатимуть голодні тигри і леви, що повтікали з приватних зоопарків, кобри та пітони оселяться у спорожених палацах, єврейські діти лежатимуть у крові матерів, а християнською кров’ю просякнуться стіни церков і костелів.

Який стосунок ця трагедія XVII століття має до розумних, інтелегентних громадян сучасної України? Щоб нас не поглинув подібний кривавий хаос, насамперед потрібно усунути від усього того, що фінансують олігархи: створювати нові профспілки, громадські організації, здійснювати українську експансію на зрусифіковані терени, і з відразою відкидати будь-які контакти з п’ятою колоною. В умовах війни це важко, і саме боягузлива поведінка постколониальної влади, яка служить олігархам, привела до втрати Криму і дозволила втекти найодіознішим політикам режиму Януковича. Зараз посполитим нав’язується думка, ніби олігархи чубляться між собою і тоді війна їхня. Як і у XVII столітті. Це значно зменшує потребу в чеснотах, без яких суспільство занепадає і не годне розвиватись. Олігархи дружно грабують Україну — і московські, і свої.

Честь і гідність — чесноти, які не можуть замінити ні політичності, ні егоїзм, ні сам Дия-

вол, ні стандарти Бі-Бі-Сі. Насамперед це стосується військових і силовиків. Присягу народу замінили на відданість кланам за мізерну пайку. Пострадянські народи звикли до крихт зі столу.

Навіть якщо Путін забере свої війська з України, олігархічна влада роз’їсть усі демократичні та гуманні цінності як кислотний дощ. Зміна слуг олігархів на слуг народу, продавних на неподкупних здається нині чимось нерелеванним, бо вся ця олігархічна рать, міжнародна мафія чинять і чинитимуть шалений спротив появі національної еліти. Так було в усі часи. Але вже саме чітке бачення ворога, хоч у які би шати той виряджався, це вже крок до змін. І спротив неминучий у країні козаків і лиарів. Підкуп потенційної еліти, особливо, інтелектуальної — найбільш успішний метод. Залюкати починають після того, як не вдалося купити. А потім вбивають. Морально чи фізично. Так режим, тоталітарний чи олігархічний, обезголовлює націю. Саме націю, а не народ, який без пасіонарного прагнення очиститись і розвинути стале бидлом напідпитку, з дешевими розвагами, які продають йому ті самі олігархи. Особливий тиск здійснюється на освіту і культуру, де гібридні москвоцько-українські олігархи наразі перемагають. Нація намагається відділити зерно від половини, і зараз триває війна між рабами і громадянами. Коли кількість останніх зростає, ми побачимо тих, хто посягнув на наше життя і людські права за гратами. А в їхніх безсоромних палацах кричатимуть сови.

Бонсай і гіркі черешні

Щоб створити карликове кімнатне дерево бонсай, потрібно в саджанці відрізати всього один корінь, що може зробити лише майстер. Дерево перестане рости і все життя проживе у вазонку. Воно буде по-своєму красиве, але лише в певному інтер’єрі. Дерево не питають, чи хоче воно таким бути і чи має воно якісь права. Його не попереджають про наслідки цієї простої операції. Так само і з людиною. Вона може уявляти себе зрілою, самостійною, але у випадку стихійного лиха, соціальних заворушень чи війни не зуміє вижити і дати комусь тій чи плоди свого досвіду. Бо колись досвідчені люди провели з нею одну чи кілька операцій, і вона стала безпомічною і неповноцінною.

Той корінь, зачатки якого потенційно є в кожній людській істоті, це критичне мислення. Можна назвати його ще об’єктивним, не-

залежним, навіть практичним, якщо у когось алергія на слово “критичний”. Або “Божою іскрою”. Тобто йдеться не про вічно незадоволену міну на обличчі, критику всіх і всього, а про здатність бачити речі такими, як вони є насправді, і називати власними іменами. Цього не можна привнести ззовні, воно було колись у кожному з нас. Цивілізація вже назбирала стільки ментального сміття, що воно спалахує в різних кутках, і його намагаються завезти, як львівський мер, на недостатньо засмічені території.

Бонсай не народжує собі подібних, отже, шорозу потрібне хірургічне втручання. Насправді майстри цієї справи — одні й ті самі, і ножи у них ті самі, вже тупі й іржаві, проте саджанці вирости природним шляхом. Людина без критичного мислення легко піддається маніпуляціям. Вона має вибір, але тільки це вибір певного виду маніпуляцій від політики до езотерики. Але найчастіше сучасна людина стає жертвою маніпуляцій інстинктами, зрештою, політики і ворожбитами на це і став-

лять. Їм у поміч створено масову культуру, яка встановлює стандарти і заборони в яскравій обгортці.

Наш український сад зараз — це сад гірких черешень і кислочок, і груш-дичок, між якими щільно поросло терня. Треба, звісно, щось із цим робити. Або вирубати всі ці здичавілі дерева, або прищепити. Для цього вже запросили різних майстрів із чужих країв, а також перевірених Першим відділом, спільних зі “старшим братом”-окупантом, чи своїх, вирощених у пробірках бритоголових 90-х. Але сюди ніколи не запросять ні Григорія Сковороду, ні Василя Сухомлинського, ні Монтегю, ні Вольгера, які добре розуміються на культурі виховання особистості й на різного виду грунтах. Може, у цих високооплачуваних мічуриних і виростуть на вербі груші, а на калині — фініки, але здоровішими від цих гібридів ми не станемо. Тобто цивілізованішими. Але значно простіше просто плекати свій сад, підіраючи висохлі гілки, залюкуючи рани і не зачіпаючи коріння.

Бельгієць Альберт Газенбрукс і тепер би захищав Україну від московських агресорів

Василь ЛИЗАНЧУК,
доктор філологічних наук, заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка

Вперше про існування радіостанції “Вільна Україна” Української Повстанської Армії довідався з книжки “Україна і Німеччина у другій світовій війні”, яку у травні 1995 р. подарував мені автор, професор Володимир Косик. Розповідаючи про участь в УПА бійців різних національностей, Володимир Косик згадав про бельгієця Альберта Газенбрукса.

Мене цікавило: на якому терені діяла ця радіостанція? Прізвиська людей, які її створили, працювали? Однак натрапити на таку інформацію не вдалося. Тільки восени 1996 р. пошало. Головний редактор радіоінформаційного центру “Незалежність” Іван Чудик похвалився книжкою “Напередодні незалежної України” з дарчим надписом автора: “Радіостанції “Незалежність” у Львові, послідовниці “Самостійної України”, яка у 1943—1945 роках у Карпатах намагалася ширити правду про організовану визвольну боротьбу українського народу. Мирослав Прокоп”.

У передньому слові “Про книжку і її автора” Іван Кедрин зазначив, що “восени 1943 р. Мирослав Прокоп, за доручення Проводу ОУН, zorganizував в Карпатах радіостанцію “Самостійна Україна”, яка передавала вістки українською, російською, французькою та англійською мовами. Французькі й англійські програми готував і читав бельгієць Альберт Газенбрукс”.

На основі відомостей з книжок Володимира Косика і Мирослава Прокопа я опублікував у газетах “За вільну Україну” (26 грудня 1996 р.) і “Молодь України” (20 березня 1997 р.) статтю “Хто чув голос радіостанції “Самостійна Україна?”. Професор Володимир Косик відгукнувся на мою публікацію. У статті “Вільний голос із Карпат”, опублікованій у газеті “За вільну Україну” 27 лютого 1997 р., він, посилаючись на другий том “Літопису Української Повстанської Армії” (1990 р.), підкреслив, що “назва її була не “Самостійна Україна”, як твердить М. Прокоп, а “Вільна Україна”.

У 1997 р. у збірнику науково-методичних праць “Телерадіожурналістика: історія, теорія, практика, погляд на майбутнє” (Вип. 1) я опублікував статтю “Голос правди про національно-визвольну боротьбу українського народу”, яку закінчив так: “У читачів складалося уявлення про підпільну радіостанцію УПА, голос якої ніс світові правду про національно-визвольну боротьбу українського народу. Безперечно, багато деталей, подробиць, що стосуються радіостанції і її працівників, досі невідомі. Треба ще зіставляти, уточнювати розповіді людей, роздобувати невідомі факти, щоби постала точніша картина про створення, роботу і припинення функціонування радіостанції. Дуже цінними були би для нас тексти передавань. Можливо в архівах Служби безпеки України є вони та інші документи про цю радіостанцію. Кафедра радіомовлення і телебачення Львівського університету імені Івана Франка була би велими вдячна за можливість з ними ознайомитися і оприлюднити. Це сприяло би поглибленню знань студентів про історію, теорію і практику українського радіомовлення”.

Системно і поглиблено досліджував радіомовлення українського національного підпілля Володимир Мороз. Він опублікував наукові розвідки “Підпільна радіостанція “Афродита” (“За вільну Україну”, 12 червня 1997 р.), “Радіостанція ОУН—УПА “Вільна Україна” (кодова назва “Афродита”) (Визвольний шлях, 1998, кн. 3), “Правдиве слово “Афродити” (Шлях перемоги, 13 травня 1998 р.).

У 2004 р. В. Мороз опублікував ґрунтовну статтю “Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН” (Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.

Крип’якевича НАН України. 36. 3: До 75-ліття Організації Українських Націоналістів). Статтю “Радіомовлення українського підпілля” В. Мороза надрукував збірник науково-методичних праць “Телевізійна й радіожурналістика” (2005 р., випуск 6).

У збірнику наукових праць “Теле- та радіожурналістика” (2011 р., випуск 10) опубліковано спогади Володимира Макара “В обслузі Афродити” (Спомини та роздуми. Зібрання творів у 4-х томах. Торонто—Київ, 2001. — Т.2). Катерина Ющенко — дружина Президента України (2005—2010) Віктора Ющенка, голова наглядової ради МБФ “Україна 3000” — опублікувала у збірнику наукових праць “Теле- та радіожурналістика” (2013 р., випуск 12) статтю “Радіостанція УПА “Афродита”: “Ви чуєте голос Вільної України”...

Радіостанція “Афродита”

На основі аналізу, узагальнень фактів, подій, явищ, викладених у цих та інших публікаціях, привертаємо увагу до одного з важливих, характерних аспектів української національно-визвольної боротьби проти нацистських (Німеччина) і комуністичних (СРСР) загарбників. “У нашій УПА не лише самі українці. Маємо різні національності, як вірмени, узбеки, грузини, казахи, татари, а навіть і москалі. І всі чортові сини прекрасно б’ються. УПА росте морально і фізично. Б’ється на два фронти: з червоними партизанами, які мов зайці утікають перед нашими повстанськими загонами, но і з німотою”, — писав у листі від 2 серпня 1943 р. Василь Макар до брата Володимира Макара.

Учась в УПА представників різних національностей і, зокрема, бельгієця Альберта Газенбрукса, підтверджує близькість ідей національно-визвольної боротьби українців усім народам вільного демократичного світу. Існування підпільної радіостанції “Афродита”, у роботі якої брав участь, забезпечував франкомовні й англійськомовні пересилання Альберт Газенбрукс, засвідчує організованість та масштабність боротьби ОУН і УПА проти німецьких і проти російських поневолювачів.

Як бельгієць Альберт Газенбрукс потрапив до Української Повстанської Армії? Окремі деталі в розповідях різних авторів не зовсім збігаються, але головна сюжетна лінія його долі правдива. Альберт Газенбрукс народився 22 січня 1915 р. Закінчив гімназію, Антверпенський університет (1936 р.). Інженер за фахом, як вояк бельгійської армії потрапив у 1940 р. у німецький полон. Після звільнення його вивезли на роботу у Берлін. Але він прагнув повернутися до дружини і доньки, які мешкали у рідній Бельгії, тому втік. Однак вирватися на волю не вдалося. Німці його схопили і вивезли на Волинь. Там під час Другої світової війни працювали філії деяких німецьких компаній. Однак Альберт Газенбрукс не змирився з каторжною роботою. Знову втік і неподалік м. Дубно Рівненської області потрапив до українського підпілля. Його привели до командира Енея (поручник Петро Олійник, командир ВО “Богун”), який його відправив до Головного штабу УПА.

В архіві Володимира Косика збереглася копія виступу Альберта Газенбрукса у м. Львєжі 10 серпня 1967 р. під час відзначен-

ня 25-річчя УПА. Він, зокрема, говорив: “...По вислуханні, впродовж довгих годин, справжнього курсу історії й географії України, мені запропонували вступити в ряди УПА і взяти участь у цій боротьбі вашого народу, що зазнав стільки страждань. Я спонтанно прийняв пропозицію, і всі, що були присутні, стиснули мені руку, а дехто мене обняв. Тоді ж я підписав мобілізаційну довідку УПА”.

Якийсь час А. Газенбрукс працював у референтурі пропаганди, опрацьовуючи радіовісти з Заходу. Він брав участь у конференції поневолених народів 21—22 листопада 1943 р., що проходила на Волині. Тоді Роман Шухевич наказав перевести А. Газенбрукса на роботу в радіостанцію “Афродита”. “З того часу я був для всіх “Західний”. Й отримав зброю, мусив розпрощатися з моїми дотеперішніми знайомими і піти в далеку і небезпечну дорогу до “Афродити”, — згадавав Альберт Газенбрукс. — По багатьох пригодах я прибув у Карпати, де познайомився з моїми співпрацівниками по радіостанції, які вже ждали мене”.

Альберт Газенбрукс у статті “Моє перебування в УПА” (Гомін України, 10 серпня 1968 р.) згадавав про режим роботи під окупацією: “Ми мусіли переходити шораз більше до конспіративної боротьби, щоб могли продовжувати наші пересилання. Ми часто змінювали місце постю, щоб знову всі почули ті слова, якими розпочиналося кожне наше пересилання: “Ви чуєте голос вільної і незалежної України! Геть з нацистською Німеччиною! Смерть більшовикам!”

Повідомлення з міжнародного життя складалися на підставі прослуханих передач берлінських, лондонських, московських та інших радіостанцій. Зазвичай це робив бельгієць Альберт Газенбрукс — “Західний”, який працював на радіостанції з грудня 1943 р. і читав англійські, німецькі та французькі тексти (Архів Управління Служби безпеки України у Львівській обл. — Спр. П-36153. — 62 арк.). Він також передавав іноземними мовами повідомлення про бойові зв’язки УПА, страждання українців під німецькими і росій-

Альберт Газенбрукс з повстанцем

ськими окупантами. Передачі українською та російською мовами вела “Зіна”, яка мала сильний і приємний голос, інколи її заміняла Галина Чуйко.

У “Щоденних Вістях Української Служби” за 10 липня 1944 р. опубліковано текст повідомлення радіостанції “Афродита”. “Ми вже подавали попередньо перегляд большевицьких і німецьких листівок, в яких одні називають український визвольний рух німецькою роботою, а другі — большевицькою. Останнім часом в тому, однак, багато змінилося. Німці, що в часі своєї окупації України вимордували сотні тисяч українських самостійників, тепер намагаються щораз частіше залишитися до українців..., підшиватися під маску приятелів українського народу... Марш українських партизан в німецькому радіо — це захопота до співпраці з німцями, але це облуда, глум. Ми добре знаємо, що автора цього могут-

Альберт Газенбрукс після війни

нього маршу, молодого українського поета і музиканта, професора Андрія Марченка, одного з визначних провідників українського самостійницького руху на Волині — німці арештували, вивезли в тюрму на Захід і там замордували. А тепер співають в радіо його марш... і думають, що знайдуть дурних, які повірять у їхню щирість.

...В радієвій пропаганді та в листівках згадують вже і про боротьбу УПА по другому боці фронту..., пробують, де тільки можуть, здобути зв’язки до українських збройних відділів під большевицькою окупацією. Появилось навіть багато німецьких листівок, звернених безпосередньо до УПА, які закликають до співпраці в боротьбі з большевиками. Усі ті заходи однак не можуть довести до жодного позитивного наслідку. Гітлерівська Німеччина — такий самий ворог самостійної України, як і большевицька Москва, тому нам з нею не по дорозі”.

Московські нишпорки вистежили радіостанцію УПА “Афродита”. 7 квітня 1945 року, о 13.20, за два кілометри на схід від Ямельницького оперативного групи Сколівського райвідділу НКВС та резервної роти 330-го полку військ НКВС закидали гранатами кріівку, звідки велося мовлення. Четверо повстанців загинуло, один поранений охоронець зумів урятуватися, а Альберт Газенбрукс потрапив у полон.

Ізидор Гнатів, якому тоді було 8 років, написав, що бачив, як обласні-автоматники НКВС конвоювали попри їхню хату Альберта Газенбрукса. Він був струнким, ішов гордо, спокійно, в окулярах. Катерина Ющенко наголосила: з кримінальної справи Альберта Газенбрукса, отримати доступ до якої стало можливим після відкриття архівів СБУ у 2008 році, зрозуміло, що під час допитів він мало що розповів енкаведистам. Наполягав на тому, що був полоненим УПА і працював кухарем. Після допитів і побоїв у 1945 р. його без суду і слідства вивезли до концтабору у Воркуті, а в 1947-му повернули до Дрогобича, де судили разом з багатьма українськими повстанцями — дали “всього” 10 років.

Альберт Газенбрукс 8 років терпів випробування у різних комуністично-сталінських тюрмах і таборах (а також мову гулагів, російський шовінізм), але вижив завдяки ще одному своєму таланту — музичному. Йому дозволяли грати на скрипці в оркестрі, що і врятувало його від виснажливої фізичної праці. З “рятівницею” — скрипкою він приїхав до Москви у жовтні 1953 року, звідки його разом з іншими колишніми в’язнями відправили до Бельгії. Про це навіть написала газета “Нью-Йорк Таймс”: “З Сибіру повернувся до Брюсселя бельгієць Альберт Газенбрукс, що був довгий час речником підпільної короткохвильової радіостанції Української Повстанської Армії в Карпатах, Україна”. Однак на рідній землі він також зазнавав переслідувань. В одному з листів до В. Макара він написав: “Мене вважають радянським шпигуном. Декілька тижнів тому я мусив зголоситися в комісаріат поліції. Ось тому я перервав всі контакти з ким би то не було. Це просто жах. Я — радянський шпигун! Кінчаю. Бо серце моє переповнене болем”.

Канадійська частина архіву О. Ольжича повернулася в Україну

У квітні 2017 року до відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України надійшли архівні документи Олега Ольжича, його дружини Катерини Білецької та їхнього сина Олега Кандиби, які зберігалися у Канаді, у родині Кандиб. Вдова Олега Ольжича Кандиби, пані Оля Кандиба, виявила шляхетне бажання подарувати Україні надзвичайно цінні архівні документи та музейні експонати, які пов'язані з життям, професійною та поетичною діяльністю відомого українського поета, археолога, очільника культурно-освітньої референтури Проводу Українських Націоналістів Олега Ольжича (1907–1944).

Наталка ЛИСЕНКО,
Інститут літератури НАНУ

Під час сумнозвісних подій у січні 2017 року, пов'язаних із перепохованням у Києві праху О. Олеся та його дружини Віри Антонівни з празького Ольшанського кладовища, до столиці з Канади прибула невістка О. Ольжича, вдова його сина Олега Кандиби пані Оля Кандиба. Після ознайомлення з фондами Інституту літератури, умовами зберігання тут архівних документів, роботою читальної зали відділу рукописних фондів і текстології вона вирішила передати у дарунок Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України ті документи, які зберігалися в родині її чоловіка у місті Оттава (Канада).

Як відомо, у фондах Інституту літератури зосереджено особові архіви О. Ольжича (фонд № 196, нараховує 971 одиницю збереження) та його батька, відомого українського поета О. Олеся (фонд № 114, нараховує 3983 одиниці збереження). Документи цих фондів надійшли у 1993 році з Чехії від відомої чеської україністки Зіни Генік-Березовської і стосуються еміграційного етапу у житті та творчості цих знаних у усьому світі митців. Повернута в Україну (стараннями Михайлини Коцюбинської, Сергія Гальченка, Миколи Жулинського та за сприяння тодішнього Посла України в Чехії Романа Лубківського) еміграційна спадщина О. Олеся та О. Ольжича становить незаперечний науковий інтерес, адже містить унікальну літературознавчу, культурологічну, біографічну інформацію, найчастіше відсутню в інших джерелах та публікаціях.

До України вперше потрапили еміграційні твори О. Олеся (поезії, драматичні твори, фейлетони), його листування з відомими діячами УНР (наприклад, М. Грушевським, В. Винниченком, А. Жуком, М. Обідним, М. Шаповалом, П. Христюком та іншими), всевітньовідомими митцями (С. Євсєвським, Л. Чикаленком, В. Приходьком, С. Черкасенком, М. Менцинським, С. Сірополком та іншими), які також опинилися на еміграції після поразки української революції. У цих збережених кількох поколіннями архівних документах відображено в усій повноті громадську діяльність української еміграції, стосунки з видавцями поетів, прозаїків та публіцистів, боротьба політичних партій тощо. Серед переданих документів були і музейні експонати (пенсне О. Олеся, його олівець, термометр, ілюстрації Галини Мазепи до творів поета тощо), і особисті документи письменника (паспорт, реєстраційні картки родини Кандиб, посвідки в отриманні грошей від уряду УНР, дозволи на лікування у Карлсбаді і навіть лікарські рецепти). А окремим цінним надбанням стала особиста бібліотека О. Ольжича: відбитки його археологічних друкованих праць, книги з дарчими написами відомих археологів тощо.

Передача еміграційного архіву родини Кандиб у 1993 р. безперечно сприяла репрезентації творчої спадщини письменників: поетичну творчість О. Олеся за межами України представлено у двотомнику його творів (Видавництво “Київський університет”, 2011–2012); поезії, публіцистику та різні записи О. Ольжича — у томі його вибраного (Видавництво імені Олени Теліги, 2007); а листи до О. Олеся (М. Грушевського, В. Стефаніка, О. Кошиця, Віри Вовк та ін.) — у численних окремих публікаціях.

Крім того, архівні матеріали з фондів О. Олеся та О. Ольжича регулярно експонувалися на виставках у Музеї книги та друкарства України, Національному музеї літератури України, Історико-меморіальному музеї Михайла Грушевського тощо.

Тому абсолютно логічним видається бажання пані Олі Кандиби доповнити згадані унікальні фонди документами та особистими речами О. Ольжича, Катерини Білецької, Леоніда Білецького та Олега Олександровича Кандиби, які довгі роки зберігалися в українських родинях у Канаді. Передані документи містять інформацію про життя родин Кандиб та Білецьких, археологічну діяльність Олега Кандиби, його невідомі широкому загалу взаємини з американською приятелькою Етель Лессер. Сподіваємося, що ці документи, особисті речі О. Ольжича, його листи, оригінали фотографій, матеріали до написання дисертаційного дослідження після відповідного наукового опису та приєднання до Національного архівного фонду привернуть увагу дослідників життя та творчості О. Ольжича і відкриють нові сторінки його героїчного життя.

Серед переданих документів — оригінали дозволу на в'їзд до Чехії О. Ольжича та його матері Віри Кандиби (1923 р.); посвідка на проживання у Чехії (1931 р.); свідоцтво про шлюб з Катериною Білецькою (1943 р.); блокноти та записники О. Ольжича; оригінали фото О. Ольжича та його родини; альбом з оригіналами фото з археологічних розкопок у Європі; дисертація “Неолітична мальована кераміка Галичини” з підготовчими матеріалами (начерками, замальовками з археологічних розкопок, фрагментами з розділів дисертації тощо); автографи О. Ольжича його листів до Етель Лессер та деякі її документи і фотографії. Серед цінних артефактів — шлюбний перстень О. Ольжича; лялька в українському вбранні, яку О. Ольжич подарував Е. Лессер під час поїздки до США; наплічник тощо.

Цінність цих документів — не лише у джерелознавчій інформації (важливість якої поза сумнівом). Більшість документів Катерина Білецька вивезла у 1948 році з Європи (мабуть, ці документи передала їй мати О. Ольжича — Віра Антонівна Кандиба), коли родина отримала дозвіл на переїзд до Канади. Перед цим 4 роки (з 1944 до 1948 рр.) Білецькі мешкали у таборі для переміщених осіб м. Ульм. Варто зауважити, що Леонід Білецький з родиною (дружиною художницею Ніною Білецькою, дочками Катериною та Оленою і онуком Олегом) прибули до Канади пароплавом і, очевидно, мали дозвіл на транспортування невеликої частини власних речей. Тим дорожчими видаються нам документи, які 4 роки зберігалися у Німеччині, а потім, попри все, таки “переїхали” до Канади. Певно що Катерина Білецька відібрала найважливіше, найдорожче для її пам'яті. Численні переїзди вже територією самої Канади, зміна міст і помешкань, пакування і перепакування у конверти і теки фотографій, збірок, листів... Зрозуміло, що за таких умов зберегти усі документи з України та Чехії було надскладним завданням. Тому ми дякуємо кожному, хто мав честь і обов'язок берегти пам'ять про О. Ольжича протягом кількох десятиліть: Катерині Білецькій, Олександрові Кандибі, Олі Кандибі. Крім того, син О. Ольжича, Олег Кандиба,

провадив і пошукову діяльність про життя свого батька, обставини його арешту та смерті, багато листувався зі знайомими та соратниками О. Ольжича, збираючи будь-яку важливу інформацію про постать батька — відомого діяча націоналістичного руху. Ці документи також надзвичайно важливі історикам, оскільки Олег Олександрович Кандиба не просто мав можливість обговорювати деталі з безпосередніми свідками подій, а й міг розраховувати на щирість і правдивість у спілкуванні, бо найчастіше це було приватне листування і взаємне бажання дізнатися правду про життя та діяльність О. Ольжича. Тому листування Олега Олександровича Кандиби, фіксація його телефонних розмов і записи власних міркувань — важлива частина переданої з Канади архівної спадщини.

Збереглася невелика частина й документів О. Олеся: його прижиттєві видання, кілька книг з дарчими написами Леоніду Білецькому; фотоальбом з майже похвилинною фіксацією похорону О. Олеся у Празі; оригінали креслення проекту пам'ятника на могилі поета тощо.

З благородних міркувань об'єднати усі документи про О. Ольжича в одному місці Галина Лашенко передала Олегові Кандибі на постійне зберігання архів свого брата — Олега Лашенка. О. Лашенко близько приятелював і з О. Ольжичем, і з його батьками О. Олесем та Вірою Антонівною ще у Празі. По смерті О. Ольжича саме він був упорядником посмертної збірки поета “Підзамча” (1946 р.), зібравши недруковану поетичну спадщину О. Ольжича. В архіві Олега Лашенка дбайливо зібрано всі документи щодо видання цієї збірки: передруки поезій, листування з видавництвом, листування щодо розповсюдження книги і навіть кліше підпису О. Ольжича, використаного на обкладинці збірки.

Олег Лашенко мав також амбітну мету максимально зібрати спогади сучасників про О. Ольжича. Тож у його архіві — машинописи та автографи спогадів К. Білецької, П. Маценка, С. Росохи, М. Бажанського, О. Ждановича, О. Кушнір-Маркусь, О. Дніпрової, М. Антонович, Г. Лашенко. На окрему увагу заслуговує і записник О. Лашенка з бібліографічною інформацією про першодруки поетичних творів О. Ольжича та записи його уточнень чи спростувань до передмови Л. Череватенка “Я камінь з Божої праці” у виданні творів О. Ольжича. Ці спогади і записи безцінні — адже йдеться про свідчення сучасників О. Ольжича, його друзів, тих, хто знав митця, спілкувався з ним, бачився.

Кожен подарований Україні спадкоємцем пані Олею Кандибою документ займає чільне місце у комплексі архівних матеріалів відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України як важливе свідчення епохи, безцінне джерело до вивчення історії української літератури, історії, культури.

Перевезення в Україну цих унікальних архівних документів стало можливим завдяки сприянню Посольства України в Канаді, а також при підтримці Президента Малої академії наук України, члена-кореспондента НАН України Станіслава Довгого.

Мало хто вірив у неймовірну історію А. Газенбрукса, адже ситуація в Україні була надто складною для розуміння у післявоєнній Європі. Українців називали росіянами. Володимир Макар у своїх спогадах переказував думку А. Газенбрукса про героїчну боротьбу українських повстанців, високий рівень функціонування радіостанції “Афродита”: “Якби на щось подібного здобувся, наприклад, французький або бельгійський резистанс (опір — В. Л.), то про це трубили б на увесь світ, як про небувале досягнення”.

У зв'язку з тим, що А. Газенбруксу закидали большевицьке шпигунство, він “закрився у собі” більше, ніж на 10 років. Тільки у 1967 р. на запрошення Володимира Макара відвідав Канаду і США. Він також 1967 р. взяв участь у заходах з нагоди 25-ї річниці Української Повстанської армії, які відбулися у місті Льєж. Свої виступи закінчував ламаючо українською мовою: “...Вашим обов'язком є бути готовими стати їм (боротьбі УПА) до допомоги. Одного дня Господь Бог вам за це винагородить тим, що ви заживете життям в незалежній Батьківщині!”

Я цього переконаний і буду шасливий, коли 30-ліття УПА будемо вже святкувати у Києві.

Смерть большевицької комуні! Хай живе незалежна Україна!”

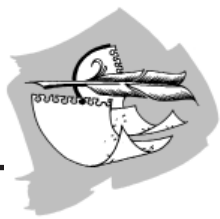
У тому ж 1967 р. Альберт Газенбрукс був нагороджений орденом Головної Управи колишніх вояків Української Повстанської Армії — “Золотим Хрестом”.

У статті “Радіостанція УПА “Вільна Україна” М. Галабурда-Чигрин переказала розповідь Альберта Газенбрукса: “Такої пошати, такої відваги й героїзму я не зустрічав перед тим у своєму житті. Саме тому заслання, тюрми, катування не були спроможними зламати багатьох. Хто раз потрапляє в українське підпілля, то вже навкі залишиться з його учасниками. В українських націоналістів була сильна і непохитна віра, залізна воля боротися за незалежність України. Повірте, — наголосив А. Газенбрукс, — час моєї праці на радіо “Вільна Україна” є найкращими хвилинами мого життя. Я тоді переродився і зрозумів, що це означає — жити і боротися за шляхетні ідеали. А воля України, визволення цього доброго народу стала для мене метою в житті. Незабутніми залишаться роки підпільної революційної боротьби в УПА” (Народний оглядач. — Інформаційний інтернет-додаток до часопису “Перехід-IV”. — 2002. — 16 жовт.).

Альберт Газенбрукс говорив про страждання, героїзм і загинув тисяч українців у сталінсько-комуністичних концтаборах, що з усіх в'язнів 50% склали українці. Він усім серцем вболівав за долю України: “Я закликаю вас залишатися об'єднаними в боротьбі проти спільного ворога. Одного дня — може, він вже не такий далекий, — ми будемо мати щастя і можливість святкувати незалежність України, а цей день не прийде, коли ціла Україна, як один чоловік, не підніметься проти большевицького ката...”

Альберт Газенбрукс відійшов у вічність 7 вересня 1979 р. у віці 64-х років. Тіло його похоронили на цвинтарі у місті Брюгге, куди він повернувся після поневірянь у комуністичних концтаборах. До кінця життя він зберіг у пам'яті спогади про українське підпілля, підписував свої листи “Західний” і додавав “Слава Україні!”. Вірив, що настане той день, коли Україна стане незалежною. У 2009 році Президент України посмертно нагородив Альберта Газенбрукса орденом “За заслуги” I ступеня. Орден вручили його доньці.

Під час відзначення 25-річчя Української Повстанської Армії у місті Льєж (1967 р.) Альберт Газенбрукс, звертаючись до українських патріотів, наголосив: “Ви поставите мур, який захоронить західний світ перед наступом большевизму”. Він, мабуть, не знав, що російський большевизм продовжував імперську політику царської Росії. Не міг навіть уявити, що нинішній московський режим об'єднає у собі шовінізм, фашизм, нацизм і витворить найжорстокіше явище — рашизм, який розв'язав війну проти України. Нинішні захисники України, перефразовуючи Альберта Газенбрукса, ставлять мур перед московськими загарбниками і захищають мирне життя Європи. Переконаний, що бельгійець Альберт Газенбрукс, якби був живий і дозволяв вік, то він би також боровся проти російських загарбників за свободу, незалежність і соборність української України.

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ

Продовження. Поч. див. у ч. 28

Я зустрічав надзвичайно багато людей з України, які під різними приводами одержували візу на кількомісячне перебування в Канаді, але і не думали повертатися додому. Подружжя лікарів зі Львова приїхало до Яцика з проханням якої-небудь роботи. Дружина-дантист, чоловік терапевт. Яцик дивується: дантист — це ж дуже “хлібна” професія, у нього завжди знайдеться клієнтура. Чого вам було втікати зі Львова? У Канаді вас роками не допустять до медичної практики. По-перше, тут нема довіри до українських дипломів. Ви перевчатиметеся заново, а потім здаватимете екзамен. По-друге, мова. Ви маєте піти на курси англійської, а потім також здати екзамен. А ви ж — люди вже не молоді. Подружжя доглядає німеччин, підробляє в ролі прибиральників, але про повернення додому не може чути й слова.

Особливо багато наших дівчат зустрічав у ресторанах, де вони повлаштувалися офіціантками. Якось я зі своїм добрим приятелем Ключником обідав у китайському ресторані. Офіціантка, що брала в нас замовлення, поводитися трохи незвично. Мені здалося, що вона прислухається до нашої розмови. А ще Ключник сказав, що в неї погана англійська. Щоправда, на все Торонто мало знайдеться тих, хто має бездоганну англійську. І це природно — країна емігрантів. Може, в двох третин населення рідна мова — не англійська.

Коли офіціантка черговий раз підійшла до нас, Ключник запитав її (англійською), звідки вона приїхала. Виявляється, з Одеси. Ми розговорилися. Вона тут уже п'ятий рік. Удома старенька мати й сестра. З чоловіком розлучилися. Доброї роботи, щоб платні вистачало на проживання, не могла знайти. Втомилася виживати, тобто існувати в злиднях. Знайшла фірму, котра за відповідну плату робить виклик до Канади, допомагає тут легалізуватися й знайти роботу. А за це жінка має впродовж кількох років виплачувати фірмі, як своєрідний податок, певну суму. За її словами, це — розгалужена бізнесова структура, котра переправляє молодих людей до Канади, де вони намагаються інтегруватися в тутешнє життя. Їх називають “четвертою хвилею” української еміграції. Перша — це ті, хто їхав сюди (головним чином із Галичини й Буковини) наприкінці XIX-го й у перші роки XX століття й переважно освоювали прерії та викорчували й випалювали ліси, щоб вирощувати зернові. Вони зробили важливий внесок у становлення сільського господарства Канади. Друга хвиля, що прибилася до берегів Канади з України, — це наша політична еміграція, що шукала собі місця в світі після поразки наших визвольних змагань. Третя хвиля — також політична еміграція піс-

Протирання дзеркала Канадські сюжети

ля Другої світової війни. І ось — четверта. Також здебільшого заробітчани — жертви тотальної економічної кризи в Україні від років “перестройки” й до нинішніх днів. Одне слово, люди втікають з дому не від доброго життя. І, схоже, ця втеча стане ще масовішою після того, як нам відкриється шлях у Європу після підписання останніх документів між Україною та Євросоюзом. Їдуть з України інтелектуали, яким тут немає місця і яких охоче приймають зарубіжні інституції. Їдуть підприємливі люди, які зневірилися в можливості реалізуватися в нашому домежно скорумпованому і схабаризованому просторі. Їдуть авантюристи, аферисти, шахраї і злодії, які переконані: там буде більша можливість розгорнути свій бізнес.

У Канаді, як у зоопарку, зустрінеш представників усіх видів нашої людності.

...Стою, покурюючи, біля супермаркету й чекаю свого приятеля Михайла Москаля, який ходить у магазини, мов у музеї на екскурсію — все сто разів огляне, перемає і перепробує.

І раптом чую:

— Міша! Кака зустріча!..

Перша моя думка: галюцинації. Бо ж дуже зненацька впав на мене той вигук.

Переді мною виросла жіноча постать у яскравому, як у філіппінки або пуерторіканки, одязі. А позад неї намалювався могутній, як антикварна шафа, чоловік у несентиментальним обличчям.

Гарячково нишпорю в пам'яті, щоб знайти там якусь згадку про цю жінку або її ім'я — і не знаходжу.

— Ви мене не uznали? — запитує вона. — Я — Света...

Яка ще Света? Убийте — не згадаю.

І тут вона розповідає про семінар молодих поетів в Ірпені, де я був керівником. Їх туди з'їхалося душ із п'ятдесят із усієї України. Хіба ж усіх запам'ятаєш? Виявляється, вона — російськомовна авторка з Одеси. І я буцімто навіть похвалив котрийсь її вірш.

Виявляється, вона з чоловіком виїхала до Ізраїлю. І нібито непогано там улаштувалася. Але чоловік (його звали Віталій) постійно вносив напругу в їхні стосунки з середовищем. Він — невинуватий антисеміт. Легко уявити, які конфлікти виникали в нього там із людьми на кожному кроці, коли дехто з ізраїльтян активно починав розбиратися з антисемітом, що невідомо як проник у їхню країну.

Довелося нашій поетесі брати чоловіка на буксир і відчалювати до Америки. Попробували прижитися там — але не склалися. І ось — остання надія — Канада.

Обоє чекають на зелену картку. Дозволу на роботу не мають, бо обоє “сидять” на велфері. Цього цілком вистачає на оплату квартири й на харчування. Можна жити. Однак обоє нелегально працюють. Вже не пригадую, де стала до роботи Світлана, а Віталій, ставши власником поношеного “Форда”, розвозить із пекарні по маркетах хліб. Удома в них побачив сотень зо дві буханців. На моє запитання, що це, Віталій відповів: “Понимаєш, привычка ещє с Союза прихватить, что где плохо лежит...” Я був вражений: “І що ж ти з цим хлібом робитимеш?! У тебе ж нема, наприклад, свиноферми, щоб його свиням згодувати...” “Ниче-

го не могу с собой поделать — знаю, что хлеб мне не нужен, а руки все равно тянутся, тянутся...”

Отакі бувають феномени з-поміж новоприбулих до Канади. Не про один сюжет, пов'язаний зі злочинством, браконьєрством, шахрайством наших земляків ішлося в ЗМІ. Яцик, читаючи ці матеріали, дуже лютувався: в такий спосіб ганьбитися українське ім'я. Бо ж у тих матеріалах неоднораз наголошувалося, звідки прибув до Канади фігурант кримінальної хроніки. То виявлялося, що двоє бравих молодиків, що прибули з Галичини, не витрачаючи часу на пошуки своєї “ніші” в цій багатій і ситій країні, де, щоправда, треба такі трудитися, а не вдавати, буцімто ти трудишся, відразу ж заснували благодійну організацію допомоги Україні. Здавалося б, абсолютно богоугодна справа — тільки подякувати хлопцям за неї треба. Однак благодійність була лише прикриттям новоявлених з України ентузіастів, які швидко вийшли на мільйонні статки. Вони щоденно навідували швейні фабрики, де одержували безкоштовно товар із невеликим, часто зовсім непомітним браком. Незрідка це були голосні бренди. І спритники навіть у гадці не мали надсилати все це в рідний край як дорогоцінну потрібну допомогу, бо ж у нас тоді раптово зникли всі товари першої необхідності. Геніальні пройдисвіти швидко налагодили збут безкоштовно одержуваної продукції в країнах Латинської Америки. Чи не цілий десяток років удавалося їм успішно вести свій кримінальний бізнес, примножуючи свої статки. Коли махінагорів було викрито, в ЗМІ докладно аналізувалися причини успішності їхніх діянь. З'ясувалося, що в суспільстві, де філантропія стала майже громадянською релігією, де постійно і успішно збирають пожертви та на голодаючих Сомалі, то на жертв землетрусу чи цунамів в котрійсь країні, то на шпиталі чи доми сеньйорів, одкривається широкий простір для спекуляції на гуманних почуттях громадян і їхній готовності допомогти знедоленим. Кмітливі новоприбулі, яким не хочеться гарувати на фермерських господарствах чи фабриках, чітко зорієнтувалися: ось тут можна легко пожитися — тут найменший контроль громадськості і найвищий ступінь довіри до такої діяльності.

Країна великих можливостей у багатьох вимірах. Країна, котра дає тобі стільки всяких шансів, про які ти можеш в Україні хіба що тільки мріяти. У багатьох новоприбулих попервах просто голова йде обертом од усвідомлення своїх можливостей для самореалізації, які тут одкриваються. Якщо ти справді майстер своєї справи, якщо ти маєш пошанування в ній удосконалюватися, якщо ти вмєш уживатися в колективі й не намагєшся переробляти інших на свій копил, а даєш їм змогу бути самими собою, то це саме твоє благодатне середовище; саме тут ти зможеш злетіти на хвилі успіху на ті висоти, яких ніколи не сягнув би вдома в Україні. Та і як це не дивно для країни емігрантів, але тут панує клімат доброзичливості, приязності й співчутливості. Більшість людей тут налаштовані допомогти тобі, якщо в тебе якісь проблеми. І в цьому — ще одне пояснення масового явища добродійності.

Це в нас, у час війни, також попервах повторилося. Просто небувало патріотичне піднесення української людності, її жертвність, яку до того навіть

важко було уявити (щоб це так тотально було в Україні в часи тяжкого економічного спаду й злидарювання чи не половини населення!), також одкрилися шлюзи для шахраювання і спекуляції на благодійних пориваннях людей — зграї псевдоволонтерів зі скриньками почали переслідувати нас у метро, в автобусах і тролейбусах, у скверах і на вулицях. Необхідно було, щоб минув певний час, аби люди почали прискіпливіше ставитися до цих прошаків, вимагати в них документи, котрі б засвідчували, хто вони, звідки й хто за ними стоїть — справді волонтерська організація чи зграя лицарів легкої наживи й банального мародерства.

Звичайно, неоднораз мені зустрічалися в Канаді молоді люди з України, які відразу ж знайшли своє місце й успішно інтегрувалися в тамтешнє життя. Програмісти, фізики й математики, інженери, зрештою, просто майстровиті чоловіки, що вмінюють усе робити, скажімо, на будівництві чи в усяких ремонтах механізмів або в господарстві. Їх україн не вистачає в Україні, де всі йдуть у юристи, менеджери й маркетологи (чи не на всю Європу напродуковано таких спеціалістів, серед яких справді спеціалістів — як кіт наплавав!), і в нас набагато важче знайти людину з умілими руками, аніж із дипломом юриста, який, щоправда, зчаста має доволі приблизне уявлення про юриспруденцію (така нині в Україні якість освітнього продукту).

За такими майстровитими людьми з України полював Петро Яцик, рекрутуючи їх на будівництво, і, якщо вони добре зарекомендували себе, він щедро підвищував їм платню, і вони швидко акліматизувалися в нових життєвих обставинах. А в кого був комплекс неповноцінності, вивезений з дому (він часто з'являється в людей від низької фінансової винагороди за їх працю), тут він швидко зникав — людина відчувала, що її цінують, що вона щось важить у житті. А від цього значною мірою залежить те, чи вважає вона себе хоч трохи щасливою або ж дивиться на себе як на безнадійного лужера. До речі, наша самооцінка і наше самовідчуття в світі або подовжує, або вкорочує нам віку, а також або полегшує, або ускладнює наші стосунки з оточенням.

Якщо вже говорити про тих, хто почувався й відчувається в Канаді найнещаснішими, то це, очевидно, представники легіону самодіяльних співаків та музикантів, які їхали і їдуть туди, здебільшого на запрошення родичів. Сидить, скажімо, в якомусь селі скромний завклубом, який поінколи в святкові дні виходить на тамтешню сцену й щось співає. А потрапивши в Канаду, він раптом відчуває, що в нього (чи в його таланту) вирости крила. І він починає шукати, де відбувається якась українська імпреза, й пропонує себе її організаторам. Головні його аргументи: я — митець із України, і я співатиму тільки патріотичні пісні. І перший час це вдало проходило. Ампатор щось таке — хай і дуже недолуге в усіх сенсах, — виспівував, публіка, хоч і кривилася, але нагороджувала його оплесками й конвертами, в яких було по 5 чи 10 доларів. Чимало з таких “гастролерів” досі не повернулося додому — вони все ще шукають, де б його наспівати собі пару доларів. Їх ви зустрінете під українськими церквами, в народних домах і на всяких не велелюдних імпрезах, де концертна частина програмою не передбачалася, але, якщо вже знайшлися за такий символічний гонорар

співати, то хай будуть — особливих затрат на себе вони не вимагають. Щоправда, цим — з дозволу сказати митцям, — ніяк не пробитися туди, де збираються представники “четвертої хвили” нашої еміграції — у них свої смаки й вимоги до виконавців. Їх не зворушиш ні патріотичним репертуаром, ні національним сентиментом, котрі відкривають гаманці старших людей.

Неоднораз натикаючись на цих гопашних “митців”, Яцик сказав: у нас, мовляв, сила-силенна всяких українських комітетів, дуже важливих для національного життя в діаспорі й для стосунків з Україною, але доконче треба б зробити ще один комітет — саме для боротьби з такими “митцями”, які буквально не дають ходу людям у Торонто і вже так усім набридли, як мухи в спасівку. І, гадаю, з цією емоційною оцінкою погодилися б багато наших “діаспорян”.

Одна річ, до Канади приїхали з виступами Ніна Матвієнко, брати Приймаки, Валентина Степова (я також був із Яциком на їхніх концертах), і це стало культурною подією, а інша — набридливий, часом і взагалі безголосої аматори, за яких спершу ніяково, а далі вже й образливо, що саме вони намагаються там представляти співочу Україну. Таке ж відчуття маєш, коли десь читаєш повідомлення або хтось тобі каже, що відбувається творчий вечір відомого поета Х, який прибув з України. “Як його прізвище? — перепитуюш подивовано. — Як ви назвали?” Бо ти, літературний професіонал, який пильно стежить за літпроцесом, ніколи навіть не чув такого прізвища, а тут — “відомий український поет”...

Якось мені довелося потрапити на творчий вечір такого “поета”. Він продав маленьку книжечку, надруковану власним коштом у районній друкарні, й читав абсолютно правильні за висловленими там думками вірші, в яких, однак, аніде не відчувалося поезії, котра, має ту особливість, про яку Леонід Первомайський сказав: “Її субстанція незрима палахкотить поміж рядків”.

Вдивляючись в цього статурного чоловіка, який громово рецитував заримовані лозунги й натхненно запусав очі під лоба, я несподівано згадав іронічні рядки Олесе Жолдака:

Йому б ходити біля плуга,
Вергати вугільні пласти,
А він нову зварганив збірку —
Господи, прости!

Це і гротескно, і сумно, якщо людина приписує собі те, чого в неї немає. А до всього ж вона намагається переконати інших у наявності у неї приписаної собі чесноти.

Справді, життя — театр. І невідомо, чого в ньому більше: трагедій чи комедій. А ще є така прикра особливість існування людини в цьому світі: навіть якщо вона не тільки має все необхідне для небадного життя, їй почасти так невтішно гірко, що вона не має значно більшого. Аж такого, про яке вона може хіба що снити.

І які ж подеколи глибоко нещасні такі люди... Хоча і біди обходять їх стороною, і статки мають вони неабиякі.

...Мені все ніяк не забувається такий сюжет.

Сидимо ми в Міссіссасі в Яцика над басейном, хлюпаючи у воді ногами і повільно цмулимо прохолодне сухе вино.

Нас троє: господар, його несподівана гостя — попсова співачка з України, що має добрі гонорари не тільки з концертів, а й з корпоративних вечірок товсто-сумів, і я.

Говоримо про се, про те. А найбільше — про тяжку економічну ситуацію в Україні і про те, як важко там дати собі раду пересічній людині.

І раптом наша співачка як заплаче!
Першої миті мені подумалося: це —

від співчуття до нещасних, незахищених людей, і я навіть почав картати себе за те, що надто іронічно її кітч, який вона видає за мистецтво, сприймаю. Бач, у людини душа, і як тонко вібує вона...

Співачка ще трохи поплакала, а далі витерла сльози, обернулася на величезний дим позаду нас, схожий на замок, і гірко-гірко сказала:

— Коли ж це в мене такий будинок буде?!

Схоже, що не тільки я був приголомшений, бо і Яцик суворо мовчав. Здається, йому зовсім не сподобалося запитання співачки.

А далі він сказав:

— Доньцю, я ж обертаю мільйонами, тому мені неважко мати такий Пентагон, а ти ж — одна з багатьох співачок в Україні, — то де ж візьмеш стільки грошей на такий дім?! Май задоволення від того, що маєш, не затруй собі душу мареннями про неможливе.

Схоже, їй так само не сподобалися Яцикові слова, як і йому її.

Ми довго мовчали. І кожен — по своєму.

Яцик — докірливо.

Вона — ображено.

Я — роздратовано від її захланності.

Потім Яцик заговорив.

І сказав він майже дослівно таке. Інколи він навіть почуватися дискомфортно у такому велетенському домі — це в десятки разів більше, аніж йому треба для життя. Але він — будівельник. І цей дім — також його реклама. Якщо в нього буде щось подібне до скромної конури, котрою мав би задовольнитися вихідець зі збудованої бойківської родини, то що скажуть люди: “Він хіба справжній будівельник?! Він собі не зміг пристойний дім побудувати, то чого можна сподіватися від нього?!”

Далі розповів: за три-чотири роки збирається полишити будівельний бізнес. Тоді негайно ж продасть цей будинок і купить у Торонто щось набагато скромніше. Щастя ж не в тому, якого розміру твоє житло, а в тому, що робиться в твоїй душі, що почуватися в тілі і чи є в тебе порозуміння з тими кількома людьми, які для тебе дорогі.

Мені здалося, що його слова співачку не переконали.

Її неситиме бажання, мабуть, не зміг би погамувати жоден аргумент.

Мені не раз згадувалася ця історія, коли я бачив афіші концертів співачки з дуже патріотичним репертуаром або чув її спічі по телебаченню чи по радіо, де вона так полум’яно виступала (і далі виступає) в обороні України загалом і української людині взагалі.

У мене тоді з’являється відчуття: “Щось шафа не грає”...

Канада, як, зрештою, і США, Великобританія, Австралія — велике випробування для новопритоленої української людини чи для тої, яка з’явилася там лише для візиту.

Канада — країна захвату і спокус, перед якими важко встояти.

Мене запитували: чи хотів би я жити в Канаді?

Так, відповідав я. Хотів би. Якщо б удома не було могил моїх батьків і предків. Якщо б я не був українським літератором, який, на мою гадку, таки мусить бути зі своїм народом.

Мені не раз було сумно, а поінколи (в Кучмині часи) навіть огидно повертатися в Україну.

Але я повертався. Хоч миг дозволити собі — і мав для цього всі умови — лишитися там.

Тут мій дім і моя життєва пристань.

І на те нема ради.

Я згоден, що в кожній людині є право вибору.

А мій вибір — такий.

Прозріння правди і зорі

Світлана Антонишин. Свіча-До-Ля: поезія. — Київ: Український пріоритет, 2017 — 240 с.

У художній літературі, особливо в поезії, часто зустрічаємо образ дзеркала і, відповідно, задзеркалля. Символічно люстро, свічадо — те, що відбиває саму людину, проте відбиває неправдиво, бо лівий бік людського тіла бачимо як правий і навпаки. Як же угледіти себе правдивого?

Анна-Віталія ПАЛІЙ

Книга “Свіча-До-Ля” — нові й вибрані твори української поетеси Світлани Антонишин. Перший розділ, сформований із нових віршів, під назвою “Віддзеркалене задзеркалля”, має на меті показати читачеві, та й самій авторці, правдивий світ, чи хоча б його відбиток. Та чи легке це завдання для душі-свічі, яка тендітним, але яскравим промінцем освічує довколишню півтемярю, подвоюючи світло своїм відображенням у свічалі: *Промінь дзеркало розбудив./ Біла сукня. Зелені очі...*

А що може привабити там, у задзеркальній темноті? Чи є там краса? Людині земного світу важко побачити красу, не поміщену в форму. А шукаємо її. Бо ще віримо, що “краса порятує світ”. Та світ рятує любов. А любов — категорія Духу. Однак людина звикла ототожнювати духовні світи зі смертю, а земні — із ралістю життя. Як подолати дилему, як поєднати накреслене Духом і земне?

Жінка спинилася. Дзеркало, цит’!/ Вчиря брехати, жаліти. Це ж просто... / Все віддаси за оманливу мить. / Все віддаси, хоч ніхто і не просить... / У задзеркалля сльотава ява... / Там тільки тіні, яким вже не страшно... / Жінка спинилася... Вона це жила./ Дзеркало, любе, скажи: “Ти прекрасна!”

Правдиві слова прозвучують поезії Світлани Антонишин — це тужливий спів птахи-долі авторки, скерованої Всевишнім од світу до болю. До болю тієї дороги, якою пройшов Василь Стус. Путь та ж сама, інакша пройдена відстань. “Благословляю твою сваволю, дорого долі, дорого болю!” — каже зріла душа Стуса. Але і в нього було нерозуміння, неприйняття, спротив... А в кого не було б? Дорогу пізнають ті, хто йде. А хто пройшов бодай її частину, прозирає задзеркалля. І воно часто — протилежне до того, що бачимо по цей бік путі... Бо цей — не приваблює. Та, хочеш чи не хочеш, для людини, яка обрала Світло, шляху назад нема...

А немає дороги назад!

Рубікон — то не річка, то зашморг.

Але ти перейшов, ти — солдат.

Назавжди перейшов чи назавше?

Мабуть, правильно так і отак.

Грамотично. Довічно. До скрику.

Пише віці фігури літак.

Пише крупно, бо небо велике...

Місяця вистачить всім. Навіть нам.

Але то вже колись, то потому...

Знаю, хлопчику, ти сам на сам

Із отим вогняним Рубіконом.

Перейшов. Подолав. Переміг.

Ну а ми — за тобою... З тобою?

Не рахуємо зранених ніг —

У нас інші рахунки з добою.

Бо немає дороги назад...

Для всіх — єдина дорога. Всі покликані. Та чи підемо нею так відкрито, беззахисно, самовіддано, як цей солдат? Кожен із нас — солдат Бога. Але чи всі готові йти дорогою правди?

І хто довіряться Провідникові?

До-віра. До-надія. До-любов.

На досвітку цілую сонну каву.

Зависнув навучок. Йому цікаво,

Чи той кавник іще не охолов

І що на решті зродиться із гуші,

З пророчої досвітньої коліски:

Блаженний світ з довірою до слова

Чи Квазімодо з дзвонами вочу?

Вже закипають соком ранні бруші,

І шостий день від пам’яті так близько...

Маленька тінь із сонячного кола,

Я не звуглюю... я... я до-лечу...

Душевний слух і бачення поетеси — надчутливі. *Колись Господь дзеркала прибере і матиме значення не вигляд, а суть людини і самого світу. А поки що... А поки що — Переходи, перетурбації,*

Переломні краєві епох.

Ремонтуємо серце нації.

В небі тихо зітхає Бог.

Билось рівно і раптом — спалахом.

Серце нації. Серце — на...

Половини сьогодні мало нам,

Другу в небо взяла війна.

Барикадні реінкарнації...

Перебути, перемогти...

Ярим спалахом — серце нації.

По Дніпру — смоляні плоти...

Перемогти ворога перед собою і в собі, перемогти себе, переродитися, народитися за свічадом земного світу, народитися у правді такий, яка вона є. Побачити її і почути. Відкрити перед нею (це ж і перед ворогом!) своє лице.

Із відкритим обличчям,

Без маски, без гриму, без сліз...

Ти простиш? Хоч свічада,

Напевно, не вміють прощати.

В балаклаві епохи не розріз —

Кривавий поріз,

...Але я не про те,

Як горів у надії Хрещатик.

Не про кулю у серце

Чи камінь у скроню — і все...

Я підійду вринул,

Я навчусь незмигну стояти.

Україна не вмер!

Але ті, що з відкритим лицем,

Їм кого і про що

В задзеркальному світі питати?

Хто кому і за скільки

Святе й непродажне продав?

Хто на вірі й любові

Новітні базари будує?

Таж ніщо не нове!

Чорносьмертний хизжак-балаклав

Ще, мабуть, при Нероні родився —

І досі жирує.

Як той Рим готює!

Як сьогодні згорають серця!..

Ти простиш? Я не знаю.

Безслізною благаю і терпну.

Певно, страшно не бачити

В дзеркалі свого лиця,

Бо свічада живі,

Бо вони вже стомились від смертних.

Їм по горло — підлоти,

По горло — брехні і дурні.

Бо пораним тінням

Вже тісно в небесній лікарні.

Всі епохи криваві,

Тож молю: прости не мені.

Тим, з відкритим лицем,

Дай надію, що жертви не марні...

А надія дається по вірі... І без любови нема нагород... Плаче пісня чуливої ліри в час, коли прозирає народ. Прозріти — це прийняти правду без гарантії вигоди і навіть без гарантії перемоги.

Тримаючи в руках ошатний томик поезій Світлани Антонишин “Свіча-До-Ля”, вслухаюся у витончене звучання всієї звукової гами. Від “до” світу і болю до “ля” любови та “сі” її спільності. А нові вірші поетеси вражають належністю до октави високих частот. У них — болючий і пронизливий у беззахисності душі шлях правди.

Що ж, зовсім небагато співців вільно почуватися на високих октавах. А звучання її поезії ще набирає висот...

Люба ПРОЦЬ,
селище Дубляни, Самбірщина**До 30-ліття відходу у вічність...**

У кут забитись мишкою малюю
І завмирати: океан гоїда!
А думка обважнілою бджолою
Вовтузиться у мудрості медах,

Назбираних і по гірких чужинах,
І по легенд захмелених устах...
Вела світами та любов єдина,
Що звалась УКРАЇНОНЬКА СВЯТА.

...І розступились білі стіни хати,
І мова серця — збуджено-лунка!
...Сидиш в куті — і любо смакувати
Медами золотими Самчука...

У "сотах"-думках дивовижного Уласа Самчука воістину такий запахуючий мед мудрості, від якого вдячного читача, надто ж національно свідомого українця, і за вуха не відтягнути. НАШ! Із української плоти і крові, що заряджені найвищим "градусом" любові і болю! Справедливо зауважує дослідниця його творчості Марія Білоус-Гарасевич: "Вражає не те, що на українській землі народився цей винятково сильний творчий талант, а те, що він вижив, не зісох у "волинській тихій стороні", в абсолютно безпросвітних обставинах..."

Не можеш вийти з подиву: які точні "діагнози" історичних "болячок", яка яснота прозорливості і сила саможертвного служіння рідному народові! Мабуть, лише він, великий вигнанець із рідної землі, міг твердо і переконливо мовити: "Ми не емігранти, а народ в поході".

Тільки нещодавно доплала до моїх рук і серця Самчукова "Планта Ди-Пі" (нотатки й листи): Вінніпег — 1979 — Канада (дар із бібліотеки Миколи Гнатова, — Вінніпег, Канада, — Самбірському музеєві "Бойківщина"). До того були "Марія", "Волинь", "Ост", "На твердій землі", "На білому коні", "На коні вороному"... Що й сказати випускниці радянської української філології... Який солодкий колись "заборонений плід"! І яким невідгласом почувалася колишня студентка-відмінниця, "дорвавшись" до фантастичного Самчукового літературного матеріала! Не дивина: "Якщо ти загадували його ім'я, то хіба у зв'язку з газетою "Волинь", як приклад "запроданства" (Юрій Безхутрий). Самчук і справді увірвався в мій духовний простір якскравим метеором — з легкої руки Івана Гнатюка, для якого це теж була одна з найбільших "любовей" в українській літературі і мозилі якого це встиг поклонитися поет перед відходом у вічність... Знову ж має рацію професор Безхутрий: "Для багатьох це буде раптове, як у повноводну ріку, занурення у світ художника, що лише зараз, майже через десять років після своєї смерті, приходить в Україну, ту Україну, для якої писав і про яку мріяв"... Але чи прийшов? Обнищорила усі бібліотеки міста Самбора і свою рідну, дублянську, — вкрай убогі... Дещо видавалося уже за часи незалежності, та при нинішніх незначних накладах це — крапля в морі. "Море" — оті спраглі Самчукового слова, до яких належу і я.

Одне з найбільших моїх "солодких" потраясінь: Письменник словом, як рентгеном, "просвітив" і нас, українців, і наших віковічних ворогів-москалів, які нині вбивають і калічать мужів-захисників Української держави. Митець і його Час, силуети минулого, класики і сучасники, призначення літератури — далеко не повне коло тем і проблем, чітко окреслених геніальним прозаїком, яко-

Мій Улас Самчук

го у 30-х роках за трилогію "Волинь" (як і В. Винниченка із "Сосячною машиною") намагалися висунути на Нобелівську премію. Та ба: "...твори письменників погромленого і пригнобленого народу виявились неконкуренснодатними не за мірою таланту, а через відсутність перекладів, відповідної реклами" (Степан Пінчук).

У каламутний час, коли сонце Істини ледь прозирає крізь густий (уже й кривавий...) туман словоблуддя, з воістину дитячим захопленням "намацуєш" у поєвни крикливо-патріотичних і лжеоблудних гасел тверду і надійну "землю" — прихисток розгублених і знезямлених душі, високе і мудре Самчукове Слово...

Гадаю, читачам улюбленого "Слова Просвіти", як і мені, цікаво й повчально буде глянути на сьогоднішні прозорливі очима видатного українського письменника Уласа Самчука. (Текст подано в авторському варіанті)

УЛАС САМЧУК:

Європейським письменником можна стати лише будучи українським. Якщо будемо копіювати Європу, приречемо себе на провінціалізм. Стверджуючи себе як українців, здобуємо місце й пошану Європи. Не можна диктувати жодних стилів, і лише в одному ми повинні бути однозначні і ставити до себе суворі вимоги: наше мистецтво повинно бути українським, високого рівня і не повертатися назад...

5 ГРУДНЯ. ...Ще раз побував у нас Юрій Клен. Ессе Номо. В ньому щось апостольське. Поет-інтелект. Поет-філософ, поет-віруючий. В цьому випадку — віруючий в Україну. Буркгард, який став Кленом, не пішов на Олімп Гете, а Via Dolorosa Шевченка. Подвиг високого напруження, далеко не нащадок "арапа Петра Великого", який став Пушкіном, або татарсько-німецький мішанець, що став Левом Толстим. Там це почесні, імперія, сила, тут — жертва, самопосвята, вигнання. Україно, ти є святість.

Питання сюжету і стилю не є приписані. Кожен митець вибирає свій, властивий для нього сюжет і стиль, але важливо, щоб наша література була глибоко-мистецькою й ідейно-широкою змістом. Важливо, щоб наша література брала участь у розв'язці проблеми світу і спричинилася до побудови суспільства кращих, шляхетніших виявів дома. Наша література багато зробила для відродження свого народу, але перед нею ще багато дечого, що ще треба буде зробити.

Ділячись на групи, ми прозираємо брак довіри до самих себе і даємо нашим противникам нагоду вносити між нас розлад і дезорієнтацію.

Гоголь є виразником відчуття, думання, вияву української ментальності у її природній, расовій подобі. Лірика, емоції, надмірність у вислові. Саме тому і не розуміють його у просторах реалістичного. На заході Європи. Навіть один росіянин, і навіть поет, Валерій Брюсов, викрикує: "Какой же это Днепр. Это фантастическая река фантастической земли". Мова про відомий опис Дніпра у Гоголя.

Не лишень ріка, пане Брюсов. І люди... І їх штани, і круторогі воли. І їхня філософія. Це пісня. Такі ми є.

1946

Пропагую поезію Багряного, її динаміка розбавлює молебне-панахидні настрої табору, Бог помагає тим, які хочуть самі собі допомогти, і така поезія може цьому сприяти.

20 СІЧНЯ. Пишу, пишу і пишу. Машина цокотить і цокотить. Гармідер, каруселя, депресія, погани діти світу вісті, все переплуталось, а вона цокотить.

Про революцію... Про родину Морозів, їх, над Дніпром, хутір. До України з півночі зближаються большевики, їх тут не хочуть, їх бояться, але нема сили їх зупинити. Україна до цього не готова. За Шевченком, "в огні розбуджена". Проти неї "Железний потік" за думкою Островського, "Грядущий хам" за Мережковським,

"Власть тьми" за Толстим, "самая коротенькая глупость" за Достоевським. Моїм завданням — шукати в цьому глумді. І причину. Чому? Для кого? Пощо?

...Спекуляція на бідних та вбогих — велика сила. І зловживання нею ніколи не припиняться.

Шерех: Тільки казенне і мертвонароджене не мають ворогів.

Не резолюціями й не з'їздами творить ся література і літературні авторитети.

БЕРЕЗЕНЬ. Ціла моя творчість, це документ доби. Це унікальна ситуація в історії творчого слова і так її треба розуміти.

2 КВІТНЯ. Росіяни нас розбили, їх більше, вони щасливіші своїм стратегічним положенням, вони безоглядні. Ми оточені з всіх боків ворожими кордонами, ми відкриті для всіх вітрів інвазії, ми вибиті з колії й ритму політичних процесів, але ось протягом століть ми не лишень задержуємо за нами наше місце на планеті, але й втримуємо баланс існування Російської імперії взагалі. І якщо Москва не зможе знайти правильного рішення цієї справи з її власної ініціативи, вона, одного разу, опиниться в стані такої кризи, з якої ледве чи зможе вийти. Забагато за нею відповідальності, тягар її злочинності занадтий, посковзніть вона на своїй дорозі — і її розірвуть на шматки. І єдиний її проти цього рятунок — поліція, армія, русифікація. Ані натяку на якусь справедливу формулу рішення.

УНР своєї боротьби не програла, її уряд вигнано з її території, але бій за неї ведеться далі. Скільки жертв було віддано за неї за весь цей час? Всі ті минулі роки від перших днів революції, це наш фронт. Розуміється, що нашу столицю, наші міста і наші села — хати і поля, і багатства землі забрав ворог, але чи почувалось він там вдова? Їх преса, їх радіо, їх пропаганда, як день, як ніч, роками й роками тільки цим і займається, що доведе їхню "дружбу", добродійство "старшого брата", але вони знають, що це "чепуха" і до того "на останньому маслі". Англії відходять з Індії, французи з Індонезії, італійці з... Зрештою, це аксіома. Світ самочинно звільняється від колоніалізму, і не поможе тут ніяка русифікація. Український народ на російській мові скорше довідається куди йдуть багатства Донецького басейну чи Кривого Рогу, ніж на українській... І це буде рішення. Час УНР непомірно наближається. Цей титул все більше і більше набирає сили в світі, але це були ми, що його вжили вперше.

Не могу жити в натовпі.

Прийде час, і Москва дістане гарний за це розрахунок, а це станеться так само напевно, як завтра зійде сонце.

УЛЬМ НАД ДУНАЄМ

7 ЧЕРВНЯ. Років з п'ятдесят світ не знає дійсного миру, і є народи, які за час "миру" тратили більше, ніж за війни. Наприклад, ми, українці, між роками 1920 і 39 втратили по різних ямах міліони й міліони чоловіків, жінок, дітей... А скільки будинків та садів, та коней, та волів, та цвинтарів, та церков...

Так виглядав "мир" нашого часу. І так він виглядає на сьогодні. Таке поняття миру тепер — домінуюче... Воно увійшло в саму душу породи людської, і тому слово "не вбивай" викликає тільки усмішку, особливо у тих, "що всьому людству несуть визволення від капіталізму". Перспектива цього одна: "до д'ної ями". І то всіх, і то скрізь...

11 ЧЕРВНЯ. Але все таки, вчора по обіді, замість "Ост"-а настроїв ще одну статтю, можливо, останню: "Слов'янофільство made in Moscow". Мене розозле зело веліть так званий Всеславянський конгрес у Празі, улаштований Сталіном під керівництвом його агентів з наміром обдурити найвищих слов'ян слов'янофільством за рецептою Пушкіна, що в руському морі мають злитися всі слов'янські струмки. Відомі, старі, оклепані троюки, підогріті новими "победами русскава аружія", як додаток до

"визволення світового пролетаріату", плюс скасування Берестейської унії для "возсоединення святої православної, руської церкви..." Додаймо до цього Йосипа Вісаріоновича в його фельдмаршальському мундирі з орденами від шиї до пула, і картина маєстатної імперії Романових буде завершена. Але все таки я дозволив собі почати свою статтю такими "дерзновенними ізреченнями": "Бути виключно росіянином — ніяка честь. Бути росіянином — тяжкий, невдячний і безперспективний обов'язок перед історією. Історія того народу ступає певними кроками і кожний з них залишає за собою не так слід, як прірву між тим, що було і тим, що має бути. Ще можна сказати, що кожний такий крок це тяжка рана, заподіяна людям того нещасного племені, а все, що виповняє простір між тими ранами, це тільки санаторійне вилежування. Нема традиції, нема тягlosti, нема волі бути. Є порив і згасання..."

Далі йшло обгрунтування цих дерзкостей, яке закінчувалось ще грізнішим прощом: "Чи на цей раз Росія доконає свого? Чи дійсно слов'янські народи спокуються культурою Пушкіна аж так далеко, що перестануть існувати, як самостійні?"

Можна дати відповідь: ніколи! Ніколи і за ніяких умов слов'янський світ не стане світом Достоевського. Ніколи чехи не будуть росіянами, і якраз стався дуже щасливий випадок, що російські "солдати" появились на вулицях Праги. Нема потреби іншої пропаганди антислов'янства, як поява цих людей у тому традиційному слов'янофільському і русофільському закутку слов'янства. Може повторитись тільки історія України — безцільне, безрезультатне шарпання "крок вперед, два назад", раз Валуєв, раз "українізація", раз братання, раз Сибір. І прийде час, коли Тіто збгане Пушкіна. Прийде час, що й інші збгануть суть московського інтернаціоналу. Не кажемо про поляків та українців, які вже ці істини сприйняли і зарубали на носі.

Росія творить новий крок, нову прірву. Неприхильникам цього слов'янофільства нічого не треба додавати, а тільки стати збоку і дивитися. Прийшов час трагічного шукання. Сибір заповниться новими протестантами, Сибір замість будувати нове слов'янське співжиття, будуватимуть нові сибірські залізниці...

Така ось зловісність... Цікаво чи щось з того оповіється... Сповнитися — не сповнитися, а поки що це моє шире переконання.

... Не можна те "біда" і "бідний" зробити ідолом і нищити все, що цьому культурі протиставиться. Інакше залле всіх біда, як це і сталося в патетичному СССР, де, пригадує, за словами такого Бориса Пільняка, "ніщая, голодная Расія несёт всему миру аслепительную правду социализму" і задля цього утримує мільйонні каторги Сибіру. Скажіть, як це розуміти на здорову голову нормальної людини?

6 ЛІПНЯ. ...Роблять "політику". Вигнання, табори, безнадія і ...націоналісти, соціалісти, східняки, західняки. Коли бачиш таке — опадають руки і починаєш розуміти, чому ми тут. Люди з таким розумом не заслуговують на щось краще. Хочеться цей феномен збагнути, але це невловиме. Це патологія, себто хворобливі процеси організму, і саме це мене стримує від партій. Коли так вони поводитись в таборах, щоб це було удома і вони мали владу. Деякі партії судяться, коли ви "не з ними". Краще хай серцяться, ніж ділити відповідальність з дурнями.

КОРТАЛЬ БІЛЯ ШТУТТГАРТУ 1947 СІЧЕНЬ.

Надія — дитина нашого багання.

У світі забагато дурнів, а глупота, як казав Достоевський, як і найбільший геній, відіграє головну роль в судбах людства.

КВІТЕНЬ, 11.04. ...Я не тому письменник українського народу, що вмію писати. Я тому письменник, бо відчуваю обов'язок перед народом. Бог вложив в мої руки перо. Хай буде дозволено мені використати для доброго, для потрібного.

Хочу бути узгідненим зі своїм сумлінням...

21 ЧЕРВНЯ. Американський конгрес схвалює величезні суми долярів для злагіднення нужди й комунізму. У Вашингтоні все ще вірять, що комунізм, як і воші, наслідок нужди господарської...

24 ЧЕРВНЯ. Маленька горстка людей юдео-ізраїльська, яка не може похвалитися винаходом хоч би звичайної голки, дала людству більше провідників, ніж велика раса Гете й Шекспіра взяті разом. Ми дали світові друкарський станок, швейну машину, телефон, авто, Ф-2, а вони Христа, апостола Павла, Маркса, Троцького, Біблію. На цьому ґрунті і постав наш конфлікт з ними. Ми збунтувалися проти їх засилля і були звержені до преісподньої. Як можна бунтуватися проти книги, на якій присягають президенти ЗСА, або книги, яка гарантує спасіння людства майбутнього? Біблія й “Капітал” не те саме, що “Майн камф”... Нам не хватає універсальності... І, можливо, звичайної наївності.

А щодо слов'ян... Евентуально московитів... Це шахматисти. І лобно-віруючі. Для них завжди світиться якеось “сонце Кремля”. Бачили, як вони зашахматили Рузвельта? Перемогли Японію? Або встановили свій прапор на руїнах Рейхстагу. Англо-сакси розгромили, а московіти побідили.

ЦУФЕНГАУЗЕН

БІЛЯ ШТУТТГАРТУ

1 ЖОВТНЯ. ...Письменники, поети, науковці, малярі, музики, театральні. Така маса таких прекрасних людей, і ми готові так безпардонно їх розтринькати по різних партіях на втіху ворогам і на зло нам самим.

10 ЛИСТОПАДА. Життя хитре. Воно хоче задобрити наші болі смерті радошми народження... Хай буде так.

9 ГРУДНЯ. Допускають, що в Україні вбито голодом сім мільйонів селян. Матерів, дітей, старців — за шором, без вибору. Чи можна собі уявити конанню людини такою смертю за приговором якихось, складених з людей, штабів? Такого нормальній людині годі уявити. Це мусіли бути люди, позбавлені не тільки серця й сумління, але й розуму. Вони були поза свідомістю і поза нормами нормального в людини.

Коли я почав читати Леніна, я зрозумів: ніяке визволення, ніякого працюючого люду. Не накормити голодних, а цькування голодних на ситих. Не збагатити тих, що не мають, а навчити їх грабувати тих, що мають. А далі потоп. І з цього вийшло сім мільйонів жертв голоду... Не наситивши решти до цього часу.

Все це разом — разучий симптом тієї ж хвороби, на яку хворіло Темне середньовіччя. Моя книга, том другий “Ост”-а, має позицію не буде легко збагнути в тих вимірах, де думають категоріями одноплосинного марксизму, де то цю проблему зведено до матерії — мертвої і абсолютної. Людина, мовляв, мусить їсти, її інстинкти підпорядковані цій функції, вона лиш одна з породи звіря, а тому і діяння її звірячі. Байдуже, які б наміри вона переслідувала.

Так. Треба читати Леніна. Так само, як і Біблію, він проповідує Пристрасть, що приносить страждання — спасіння. Мільйони жертв і одиниці спасених. З ореолом Торквємади, або Сталіна. Достоевський зве це Глупотю. Для мене це Темнота.

10 ЛЮТОГО. Чого хочу я? Я хочу, щоб ми, літератори, і наша література визволилась раз назавжди й остаточно від командування різних єфрейторів з партій, яких би то не було. Я хочу, щоб вони таки дійсно скапітулювали і остаточно почали з нами говорити, як з митцями без ніяких і тих найменших умов ані з нашого боку, ані з їхнього боку...

18 ЛЮТОГО. Невеликий числом, а великий духом народ, що століттями змагається за своє існування [литовці] в тіні колосального сусіда москалів, які немилосердно, по-хижачьки, нищать його буття. Їхня чисельна еміґрація в світ і не менш чисельна висилка на Сибір дуже сильно позначились в життю того літарського народу...

Я склав, від українців взагалі, і зокрема від МУРу дуже щире привітання і був нагороджений овацією оплесків. Шкода тільки, що нам так тяжко з ними розумітися з приводу такої великої різниці мови. Ми розмовляли переважно по-німецьки, бо по-російськи, хоча вони здебільша і розуміють ту мову, але відмовляються її вживати.

20 КВІТНЯ. ...З цього впливає довга, марудна, знана, банальна філософія: українській літературі місце на трибуні літератури світової, поки що, воспрещено.

...Коли зрівняти школення Пушкіна в імператорських ліцеях столиці до школення Шевченка у п'яного дяка якоїсь там Кирилівки, то треба тільки сказати, що за ідеями і глибиною вислову Шевченко — це ширший Дух Божий в порівнянні до Пушкіна, як духа людського. А в соціальному сенсі, за Божим велінням, це пан і слуга, не дивлячись, що перший — кріпак, а другий — кріпосник.

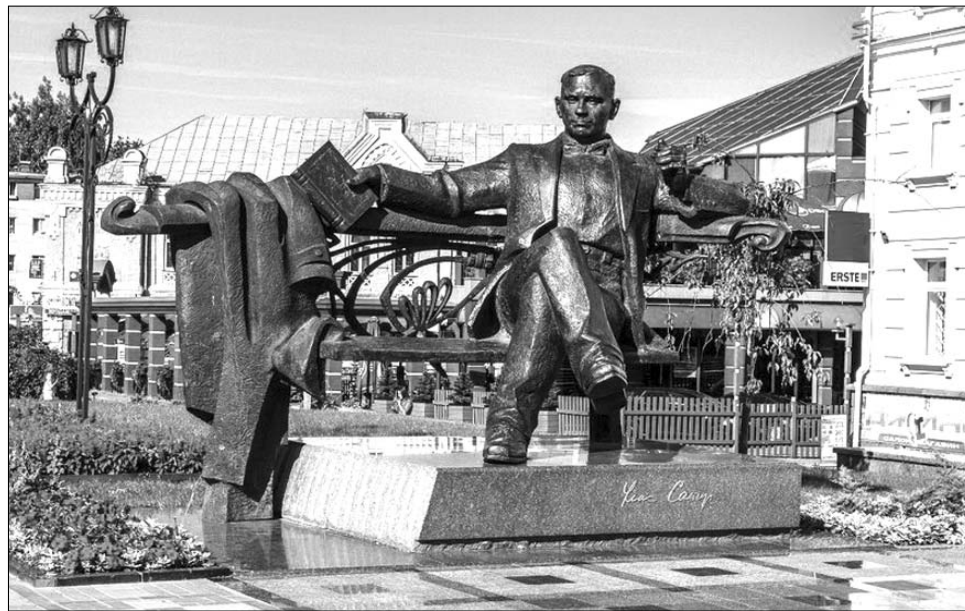
Нам інколи вказують на Толстого та його досягнення. Хай би спробував Толстой, рабовласник кількох тисяч душ і посідач палацу повного гувернанток і слуг, писати “Війну і Мир” на мансарді голодного студента чужого міста, ніколи не чуючи рідного слова, або в казармі ДіПі, де крім нього мешкає кілька сотень різноманітного люду на становищі вигнанців, засуджених на розсіяння по всіх континентах світу.

Отже, наш геній живий, діючий, непереможний, і коли ми його іменем дерзково робимо виклик “Велика література”, це не поза. Це наболілий зов крові, атавізм крилатого минулого, визов безкрилий сучасності. Нам нагадують “триматись пропорцій”. Коли відбуваються наші таборові з’їзди МУРу й коли бачимо в тому люду, які вирвалися з лабет Колимських каторг, які “творили” в доменах вічної мерзлоти і глибинах шахт невольників, де гівно і людина розцінюється однаковими

лісах Холодного Яру, у майстернях невольників “Ост” Райху і ось тут... Це було і це буде, а тому бандуристи ніколи не пам’ятають, щоб їхні концерти були просто концертами... Це було завжди свято. Однаково як для їх слухачів, так і для них самих.

26 ТРАВНЯ. Відвідали нас Л. Білецький і П. Курінний... Обідали і багато розмовляли. Тема: Україна і Росія. Чи зможемо ми витримати тиск русифікації? Зможемо. Чим більше нас русифікують, тим менше ми русифіковані. Кожне тиснення вимагає протитиснення. Україна стала на шлях боротьби за свою незалежність і, будь-що-будь, — її мета буде осягнута... В силу законів розвитку суспільних організацій цивілізації нашої доби. Цього вимагає стиль доби, гідність людини і конкретне, практичне життя. Ідея об’єднати світ під формулою Об’єднаних Націй можлива тільки тоді, коли об’єднані нації — вільні нації, а не рабовласники інших, ними поневолені нації. Без вільної України не буде вільного слов’янства, бо це одна з головних складників цього племені.

17 ЧЕРВНЯ. Наша доба проходить смугу світання свідомості. З болями, корчами, боротьбою народжується почуття міри. Темне середньовіччя породжує Ренесанс, Французька революція — Освітлен-

вартостями, і які виношували свої “збірки поезій” у власній пам’яті (Баґрянний), не мають навіть такої “захалави”, як мав Шевченко, то хай буде нам вільно сказати, що ніякі ПЕН-Клуби не можуть з цим морально зрівнятися, дарма що їх твори автоматично друкуються й читаються на всіх мовах світу, а наші тільки у межах ДіПі.

А все-таки не сміємо переочити і другий бік цієї медалі. Не сміємо не бачити наших об’єктивних слабостей. Провінція, в яку запропорено нас віками, невідступно, як тіль, переслідує нас, куди б ми не йшли. За мало сили, замало динаміки, розбито незалежність власної уяви, змусено вдаватися до чужих джерел форми, нашу мову затиснуто в лешата кастрації, нашій думці забрано обрії планети і втиснуто її в межі губернії й воеводства. Ці “пропорції” мусимо пам’ятати завжди... І не тільки, щоб “зрівнятися” зі світом, але й виправдати самих себе перед своїм сумлінням, як гідну вартість свyeti.

Росіяни теперішні борються перед культурою Європи з причин не лише ідеологічних, а й гігієнічних. Вони показали, що мають нахил не переживати юности попадати в старечість.

25 ТРАВНЯ. Тільки що повернулися з двох панахид — по Петлюрі й Коновальцеві. Побували в обох наших церквах. Ці панахиди символічні. Кожного року вони нам кажуть: ви не маєте права мати свою державу. Бо ви українці... Бо цього не хочуть москалі. Цікава філософія... І мені здається, що одного разу... Так. Що одного разу... Вони за це будуть тяжко розплачуватись. Бо ті панахиди будуть продовжуватись і продовжуватись... По всій земній кулі.

Минулої суботи (22 травня) концертували у нас бандуристи під проводом Григорія Китаєстого. Як завжди, зала була переповнена. Ті бандури, у цих таборах, звучать також символічно. Під звуки цих інструментів родилася і жила Україна, де тільки вони дзвеніли. У степах древньої Скитії, у

Енциклопедисти — Розум, але й до цього часу ще не легко сказати чи це Свідомість. Чи переважає тут Біблія, чи Конституція ЗСА, Ватикан чи Вашингтон. Поява Маркса й марксизму приносить нове затемнення свідомості, бо хоча він каже “буття визначає свідомість”, але ту свідомість зводиться до свідомості лишень одної класи людства і вживається не як засіб рішення основних проблем життя, а як знаряддя поневолення одної класи другою (“диктатура пролетаріату”), що в суті визначає не свідомість, а жагдубу наживи... За собами не гідними свідомої людини.

1 ЛИПНЯ. О, липень! О, літо, що тікає у безвість і лишає по собі гостроту болю, туги, невдоволення і протесту. У сні і наяву — мрію, мрію, мрію. Всі мої мрії там за мною, в далечині... Минулої ночі снилось, що прибув до Дерманя, і то на Великдень, зайшов на свій куток Запоріжжя до моїх рідних, застав їх там ніби всіх разом, розцілувався з дядиною Одаркою і від зворушення плакав. Ціла мельодрама, а разом це атавізм переживання пережитого, відбиток мене в минулому, зов предків, відгомін гомону віків.

Зайшов до єпископа Платона, який колись також жив у Дермані, і багато з ним розмовляв. Та сама тема. Дермань. Боюсь, що його сильно розгромлено, там діяв міцний партизанський фронт, а в таких випадках помста загартників невмолима. Уявляю шал варвара, якому ставлять спротив. Скільки пролетять крові, скільки проковтне Сибір.

... Коли моїй матері прихотилося переселитися до другого повіту, вона припадала грудьми до старого місця, мов пташка, якій виривають гніздо. Чи зможу я, у мої сорок три роки, змінити свою природу, вирватись з простору предків і врости в континент на другому боці планети, маючи приречення бути письменником мови, яку дістав від матері, з величезною гравітацією до традиції роду і врослих у твердинь землі емоцій.

19 ЛИПНЯ. Минулої суботи зайшов до Ремме... Як звичайно, говорили години дві про ... долю Європи. Розуміється — песимісти. На нашу думку, ця дочка Агенора, короля Фінікійського, що женеться на хвості бика до берегів Крети, щоб там одружитися з Зевсом, тепер так сполосована неприродними границями і впоєна отруйними ідеологіями, що замість Крети і Зевса її вивезуть москалі в телячих вагонах до Колими в Сибірі.

31 ЛИПНЯ. Загрожено небезпечною знищення, ми гарячково хапаємось за друковане слово. До того хочемо сказати про себе “нашу правду” на цьому суді історії з переконанням, що майбутність буде нас чути... І розуміти.

20 СЕРПНЯ. Вражає відданість, жагдуба вислову, пристрастне наставлення до свого діла. Хотілося сказати все за одним віддихом... На ходу, на бігу, в задишці, в лихоманці. В перегонах з часом, у змаганню з драконами доби.

...Ми є в світі, але нас нема в світі, ми величні в малому, але малі у величному. Зміряти глибину нашої трагії нам ще поки що не дано. Ми ще все знаходимо у кліматі “Наталки Полтавки”, а не “Леді Макбет”. Єдиний наш здобуток, що ми вже це знаємо.

22 СЕРПНЯ. Серпневі дні завжди просякнуті цим чуттям [меланхолія], літо відходить і відносить шарм безпеки й надії, осінь повільно зближається, ніби кіт, що намагається зловити пташку. Зривайся і тікай “пантофляна агенція” (“хтось сказав”)... А щодо “рідної мови”... Я вже віддав намагаюсь шось з того освоїти, але мені здається, що загнудати дикою коня багато легше, ніж англійську мову, особливо писану.

...Англії так старанно окували свою мову путами неприступності, що добратися до неї чужинцеві не багато легше, ніж було Гітлерові добратися до самого їх острова.

...Втиснене в ямці спрощеної Малоросії з ідеалами Карася “за Дунаєм”, наше око перестало бачити дійсність. Століття йшли на вітер, ніби дим люльки... Але брутальна, дика й хижка революція зробила цьому край. Наші табори — її спадщина. Вони порушили концепцію п'яного задунайства. Не Мала Росія Санктпетербургу, а Велика Русь Києва — матері городів руських...

2 ВЕРЕСНЯ. А чи не ліпше було б, скажемо, стати по боці Тичини, Бажана, Корнійчука, обрости титулами, обціплятися орденами, набити мозолі оплесків, охрипнути від ура тиранам, померти на розрив серця і дістати табличку “тут жив і”... Герой, орденосець. Єцетера, єцетера, єцетера.

Відповідь на це в нас самих, там, де свідомість, і де сумління, і де інстинкт роду. Коли ми це усвідомлюємо і починаємо шукати самих себе, ми неухожно зударимось з поняттям свобода, честь, справедливність. І починається конфлікт.

Взято курс на ледаря, на пустомела, на бездарність. Нищено й знищено трудову, творчу будуючу людину і в цьому якраз “весь закон” пророки”. І з цього весь той апокаліпсис звірів, що прийшов опісля.

А коли додати до цього “братній радянський союз”, у якому громадянин України боїться вголос говорити рідною мовою на вулиці своєї столиці, тоді цей комплекс макарії стає на весь свій зріст, і тоді ви зрозумієте тих, що не пішли за Корнійчуком і Тичиною “цілувати папиного папи”. З організацією ВАПЛІТЕ, яка складалася з 27 членів, і в якій тільки сімом дозволено вмерти природною смертю.

...Особисто не почувая себе ані переможеним, ані відступі. Я завжди у наступі з почуттям переможця. Переможени ті з титулами, з орденами, з тавром поневоєних, з функцією яничарів. Так само, як і наше вигнання, ще не прийшов час зміряти їх поневолення. Воно невимовне.

16 ВЕРЕСНЯ. Власні сили — найнадійніші сили, і вони вивезуть.

21 ВЕРЕСНЯ. Належимо до племені людського роду, що, можливо, зо всіх решти племен світу, найтяжче переживає втрату землі предків.

Нагадаю: за межу вічності Улас Самчук відійшов 9 липня 1987 року у Торонто (Канада). Похований на цвинтарі церкви Святого Володимира.

“80 років тому у вашому прекрасному містечку, — розпочав своє відеозвернення шановний земляк Роалд Гоффман (при народженні — Руал Сафран), — прийшов я на світ. Я був першою дитиною в родині інженера Хілеля Сафрана і його дружини Клари. Мої перші кроки та дитячі ігри почалися на вулицях вашого міста...”

Минав час — і настала війна. Це був час жахливих страждань для всіх, але особливо — для ваших сусідів-євреїв, мого народу. Сталося так, що ми з мамою вижили, а батько — ні. Нас врятувала добра українська родина з Унева, що неподалік від Золочева.

Тоді настала для вас радянська окупація, а для нас — еміграція. І, зрештою, я опинився там, де я є, і став хорошим науковцем завдячуючи Америці.”

Видатного науковця привітали Ігор Гриньків, міський голова Золочева, а від науковців — Роман Гладішевський, член-кореспондент НАН України, доктор хімічних наук, професор, керівник секції хімії та хімічних технологій Західного наукового центру НАН України і МОН України, проректор з наукової роботи Львівського національного університету імені Івана Франка. Відбулось також урочисте спеціалізоване художньої марки до 80-річчя ювіляра. Володимир Новіков, доктор хімічних наук, професор, завідувач кафедри технологій біологічно активних сполук, фармацевції та біотехнології (Національний університет “Львівська політехніка”) розповів про наукові дослідження своєї кафедри. Про “Золочів — колиску геніїв” говорила Ольга Лідовська, керівник музео, Всеукраїнський єврейський благодійний фонд “Хесед — Ар’є”. Звучала музика у виконанні Народного вокального ансамблю “Пори року” (керівник Ірина Весна) із Золочівського районного дому імені Ігоря Білозіра.

Про ювіляра, видатного вченого, розмовляємо з помічником голови з питань міжнародного співробітництва Західного наукового центру НАН України і МОН України Євгенієм ЗАХАРЧУКОМ, який модерував цю урочистість.

— Пане Євгенію! Знаю, що ініціатором заходу є ЗНЦ НАНУ і МОНУ, власне, це ваша ініціатива. А хто ще долучився до урочистого вшанування 80-річчя видатного уродженця Золочева, лауреата Нобелівської премії з хімії?

— Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет “Львівська політехніка”, звісно — Золочівська міська рада і Всеукраїнський єврейський благодійний фонд “Хесед-Ар’є”. Провели ми цей захід у Зо-

Євгеній ЗАХАРЧУК: «Нобелівська премія — одна з найпрестижніших міжнародних премій... Роалду Гоффману — 80!»

18 липня цього року містяни Золочева разом з академічною та освітянською спільнотою вшанували 80-річчя від дня народження Роалда Гоффмана (Roald Hoffmann) — уродженця Золочева і Галичини, лауреата Нобелівської премії з хімії (1981), громадянина США.

лочівському замку. Роалд Гоффман — єврей за національністю, його дитячі роки пройшли під впливом польської культури. Нині — громадянин США, людина з найширшим баченням та розумінням світу і місця особистості у ньому.

— Це прекрасно, що галичани мають такого земляка.

— Безперечно. Отже, щоб досягнути масштабу цієї особистості, маємо знати ось що. Нобелівська премія — одна з найпрестижніших міжнародних премій, яку від 1901 року щорічно присуджують за видатні наукові дослідження, революційні винаходи або значний внесок у культуру чи розвиток суспільства.

— А цікаво, скільки країн “виховало” лауреатів Нобеля?

— Лише близько двох десятків країн. Хоча серед лауреатів Нобелівської премії поки що немає українців за громадянством, Україна фактично — батьківщина сімох Нобелівських лауреатів. Мешканцям і територіальній громаді Золочева є підстави усвідомлено пишатися своїм земляком, а віднедавна — і “Почесним громадянином Золочева” Роалдом Гоффманом, який з теплотою, глибокою пошаною й елементами ностальгії ставиться до міста свого дитинства.

— То якою є історія успіху професора Гоффмана?

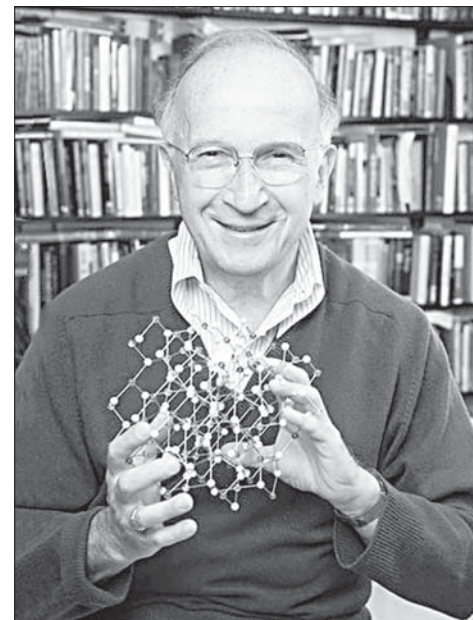
— Хлопчик Руал Сафран народився наприкінці 30-х років ХХ століття, у період, коли Золочів володів рисами міста-емірата з присутнім у ньому інтелектуальним середовищем та приязним ставленням до усіх наявних культур, куди на постійне проживання їхали заможні люди з великих міст. Місту сприяла набута віками мультикультурність від давньослов’янського та давньоруського городища Пліснеск біля с. Підгірці (Бродівський район), що лежало на одному з двох варязьких шляхів, Київської Русі, Австрійської імперії, Польської коро-

ни до Українського урядування початку минулого століття. Місцеве населення завжди вирізнялося самобутністю і толерантністю до усіх спільнот — поляків, євреїв, вірмен, представників мусульманського віросповідання тощо, з якими спільно росли дітей, вели економічну діяльність, боронились від супротивників і недоброзичливців...

Але нацистська окупація у 1941 році різко змінила хід історії для тисячі містян. Фашисти розпочали активне винищення людей — “ненадійних” і, насамперед, єврейської спільноти. Батько Роалда Гоффмана — інженер-будівельник Хілель Сафран (випускник Львівської політехніки), перебував серед тих, хто чинив опір, був зраджений своїм товаришем і закатований. Щастя, що напередодні, з допомогою небайдужих містян Золочева, Хілель Сафран встиг врятувати від переслідування нацистів свою родину — дружину Клару Розен та сина Руала. Вчитель — українець Микола Дюк і його дружина Марія, 15 місяців, до кінця нацистської окупації Львівщини, переховували Руала та його матір — то на горищі свого будинку, то на горищі сільської школи села Унів.

— І це дозволило родині вижити?

— Власне. А Роалду Гоффману дозволило стати тим, ким він став... А після 1944 року розпочалися мандри родини через Польщу — Австрію — Німеччину до США (у 1949 році). У 1955 році Роалд Гоффман отримав громадянство США. Потім починає наздоганяти за освіченістю своїх ровесників. У 1958 році за наполяганням матері Роалд закінчує у США Колумбійський університет зі ступенем бакалавра медицини. У 1962 році в Гарвардському університеті отримав ступінь доктора з хімії. А вже в 1981 році, як професор Корнельського університету (США), Роалд Гоффман разом з японським ученим Фукуї Кен’їті здобув Нобелівську премію з хімії — “за розробку теорії протікання хімічних реакцій”.

Роалд Гоффман

— Він відвідує рідний Золочів?

— Звичайно. Він постійно цікавиться життям свого міста і досить часто його відвідує (останній раз у вересні-жовтні 2015 року). Цікаво, що у грудні 2013 року Гоффман був серед інтелектуалів, що підписали звернення світової академічної спільноти на підтримку українського Євромайдану.

Замість післямови: “Я був сповнений надії, гуляючи вулицями Золочева з вашим мером два роки тому. Я сповнений надії, коли отримую е-мейли від молодих людей із Золочева, котрі хочуть стати хіміками...”

Я надсилаю вам вітання, моє тепле привітання і дякую від широкого серця за те, що ви пам’ятаєте про мій день народження і святкуєте його разом зі мною.” (Із відеозвернення Роалда Гоффмана).

Підготував Богдан ЗАПІЗНЯК, керівник прес-центру наукової журналістики Західного наукового центру НАН України і МОН України, член НСПУ і НСЖУ, м. Львів

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом! ПЕРЕДПЛАТА—2017

Вартість передплати (з доставкою і поштовими витратами):
Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 67

на 1 місяць 13 грн 06 коп. на 3 місяці 38 грн 12 коп.

Засновник: Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор Павло МОВЧАН

Головний редактор

Любов ГОЛОТА

Редколегія

Любов ГОЛОТА (голова),

Ярема ГОЯН,

Павло МОВЧАН,

Олександр ПОНОМАРІВ,

Іван ЮЦУК

Заступник головного редактора

з виробничих питань

Наталія СКРИННИК

278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар

Ірина ШЕВЧУК

Відділ просвітнянської роботи

Надія КИР’ЯН

Відділ культури

Едуард ОВЧАРЕНКО

Відділ коректури

Тетяна ЩЕРБАК
Ірина СТЕЛЬМАХ

Комп’ютерна верстка

Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор

279-39-55

Черговий редактор

Надія КИР’ЯН

Бухгалтерія

279-41-46

Адреса редакції:

вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net

http://slovoprosvity.org

http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ “Інтерекспресдрук”,

вул. Сім’ї Сосніних, 3.

Загальний наклад у липні — 15 200

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори. Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів. Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів. При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове. Індекс газети “Слово Просвіти” — 30617

